

С. Мухачириб

Л И С О В И Ч

Е.К.

О. Михайлів
ЛИСОВИЧІ

— Хроніка галицького приходства —

Обкладинка й ілюстрації Едварда Козака

diasporiana.org.ua

**Видання Українського Літературно-Мистецького Клубу в
Нью-Йорку — 1980**

О. Михайлів ЛИСОВИЧІ
— ХРОНІКА ГАЛИЦЬКОГО ПРИХОДСТВА —

*Printed in U.S.A. by Computoprint Corporation
335 Clifton Ave., Clifton, N.J. 07011*

Присвячую своїй матері

— автор

ЗМІСТ

Чи новий письменник? — Лука Луців	5
Передмова автора	7
I. ЗИМА	
В Середньому покою	9
Старики	15
У кухні	19
Канцелярія	23
У церкві правиться	25
Драматична історія	29
Мамина рука	34
II. ВЕСНА	
Лисовицький Великдень	39
Гості на приходстві	43
Гей, там у саді	49
"Спацер"	51
Дощовий день	57
Перше кохання	59
Голлівуд у Лисовичах	62
Романтичний інтерлюд	64
Село	69
III. ЛІТО	
Дорога "На гори"	73
Безробітна ідилія	76
Дискусія на поважні теми	78
Культура і політика	82
Ті, що в пани пішли	85
Приходство й школа	87
Спорт в маси	90
Зміни церковні і зміни цвинтарні	94
У містечку — баль	96
В читальні	101
IV. ОСІНЬ	
Останні відвідини	105
Дідусь просить смерти	109
Morituri	110
Філософічний прохід	112
Перший листопад	115
V. ЕПІЛОГ	117

ЧИ НОВИЙ ПИСЬМЕННИК?

О. Михайлів — літературне псевдо, але ж справжнє прізвище автора знайоме тим читачам, які читають наші газети й журнали у вільному світі. Тут він уперше виступає з власним літературним твором, який він назвав "хронікою", але який у дійсності є цікавою повістю про наше недавнє минуле. Гадаємо, що йому вдався цей перший виступ, бо він оповідає цікаво — устами героя повісти, що на початку є тільки дитиною, а наприкінці твору повертається як дорослий молодий чоловік із "першої" еміграції в рідний край.

У "Передмові" автор пише, що він хотів би дати "реальний" твір про життя наших сільських приходств, бо Богдан Лепкий ідеалізував оте приходське життя, а Лесь Мартович дав карикатурний тип українського галицького священика. Ми могли б тут додати ще, що Іван Франко в деяких творах створив декілька типів наших священиків, показуючи їх у вірному світлі.

Автор у цьому творі шукає свого "пропащого часу" та пригадує власну молодість, "загублену" разом із зниканням "доби галицьких приходств".

Коротко про біографію автора: Він народився у Львові 19 лютого 1912 року і там же скінчив Академічну гімназію. Економічні студії скінчив у

Женеві. За молоду був декілька разів арештований польською владою. Працював зразу в українській кооперації й львівському Промбанку, а потім, на еміграції — ревізором у німецьких, австралійських і американських фірмах. Але ж він вів подвійне життя, мов той Стівенсоновий герой — "др. Джекїлл і Мр. Гайд" — бо одночасно працював як український журналіст, редагуючи "Українську Трибуну" в Мюнхені й "Вільну Думку" в Сіднеї та дописуючи до нашої преси в майже всіх країнах вільного світу.

На нашу думку, автор є, без сумніву, добрим журналістом. Чи він стане і добрим письменником? Цей його перший твір каже передбачувати, що так, якщо тільки О. Михайлів буде продовжувати свою літературну працю, повість "Лисовичі" не буде лиш одинаком і Михайлів не залишиться "автором одного твору"...

Читач бачить у "Лисовичах" цікаву розповідь і захоплюється тим, як Михайлів дотепно характеризує своїх численних героїв, яких на приходстві в Лисовичах було досить, бо в о. Михайла Корчина, Ігорового дідуся було аж шість дочок. Автор дбає про всіх їх, описуючи, як оригінально вони виходили заміж. І ще багато іншого дізнаються читачі з цієї книжки про приходство в Лисовичах. Старший читач із вдовolenням пригадуватиме собі те життя в українському селі перед другою світовою війною, а молодший пізнаватиме, як жило тоді наше село і яку ролю виконували тоді наші приходства в селі ще довго заки націоналістичні організації почали керувати організаційним життям краю. А зрештою, на запит, який ми поставили в заголовку цієї статтейки, нехай читач відповідь собі сам.

Лука Луців

ПЕРЕДМОВА

Мене не раз дивувало, що в нашій літературі майже не було творів, які реально зображували б життя галицького сільського приходства, от хочби таких, як "Люборацькі" Свидницького — роман про священичу сім'ю на Східньому Поділлі, чи прекрасна коротка повість із життя волинського духовенства "Під крилами церков" (незнаного автора). А в Галичині були трохи сентиментальні спогади-нариси Богдана Лепкого — або антиклерикальні карикатури типу Мартовичевого "Забобону". Це тим дивніше, що якраз там, у Галичині, сільські священики і їхні сім'ї відіграли особливу й вирішальну роль в культурному й політичному відродженню XIX-XX віків.

Я хотів би, щоб моя скромна "хроніка" хоч невеликою мірою виповнила цю прогалину в галицькій і все-українській літературі. Це тим більше, що нині життя й побут колишніх галицьких приходств належать уже до минулого. Целібатна реформа 1920-30 років, далі війна й советська окупація і врешті — насильна ліквідація всієї Української Католицької Церкви 1946 року довели до того, що тепер про життя галицьких священичих родин залишилися лиш давні спомини — і спомини ці чим раз більше поринають у

темряву, в міру того, як свідки минулого старіються й відходять.

Марсель Пруст назвав колись свій славетний роман "Шукання пропачаючого часу" ("A la recherche du temps perdu"). Коли можна порівняти мале з великим, то власне таким "шуканням" є й мій твір і пропачий час у нім, це не лиш загублена молодість автора, а й безповоротно минула доба колишніх галицьких приходств.

Було б невіджалуваною втратою, якби пам'ять про людей, які жили в тих давніх провідних центрах галицького села, живих, гарних людей з усіма їх людськими прикметами й хибами, загинула без сліду. Бо хоч село їх пережило великий перелом у 1930-их і 1940-их роках нашого віку, хоч воно дало перший в Європі приклад "Господарського чуда" — кооперативного відродження в середині світової Депресії, хоч згодом воно дало також приклад першої в світі суцільної (не лиш міщанської) національної революції, то заслуга тут була в здоровості консервативного, вбогого, неймовірно видержливого середовища, де ті явища створилися — села з його традиційним проводом — галицьким приходством.

О. Михайлів

Нью-Йорк, у червні 1980 р.

I. ЗИМА

*"Лисовичі — славний замок,
Не оден там хід і ганок"....*

Іван Франко

В СЕРЕДНЬОМУ ПОКОЮ

З усіх кімнат лисовицької "плебанії" найважливіша називається, як і належиться, "Середній покій". Середня" вона не лиш її географічним положенням у самій середині великого, вбогого, з полатаним дахом приходського будинку, а ще й тому, що в ній концентрується все життя великої сім'ї о. Корчина, найбільше ж у час довгої-довгої й дуже нудної зими.

Особливо нудною здається зима на селі малому Ігорчикові, найстаршому внукові сім'ї — блідому, головатенькому, вдумливому хлопчикові восьми років. А сидить він на селі тому, що в його власній сім'ї тепер якраз ще одна, чергова фінансова криза, і його відослали до дідуся, до Лисович, учитися "приватно" разом із наймолодшою тіткою.

Загалом кажучи, Лисовичі здалеку здавалися Ігорчикові малощо не земним раєм. Тут і сади й поля і собаки й корови і стільки людей, усі говорять, сваряться, сміються, не те, що в батьків у містечку, де він жив одинаком. Але зима! Страх нудно. Починаючи від осінньої сльоти аж до безконечної провесни майже не виходиш із хати. Хіба те, що до "превету" перебіжиш, бо мусиш, та й у неділю до церкви ведуть тебе, закутавши як мумію. Навіть у хаті не всюди мож-

на йти. Велика кухня на зиму закрита, з ощадности, варять лиш у малому "Паничевому покою", а "сальон" також стоїть незамешкалий, неогрітий, хіба лиш на Різдво пускають туди дітей, коли янгол принесе ялинку і подзвонить маленьким церковним дзвоником. Але Ігорчик уже, звичайно, не вірить у янгола з ялинкою. Він не вірить також у бузька, що приносить дітей із рова, де вони раніше жаби їдять. Недавно його, разом із наймолодшою тіточкою Славцею освідомила в цьому питанні трохи старша тітка Марта, а Марта ж уже майже доросла, незабаром поїде до Перемишля, до вчительської семінарії. Правда, не все, що вона розказувала, здається Ігорчикові зрозумілим і можливим. Він задумливо розглядає власну анатомію й дивується: "Дійсно, звідсіля діти родяться? Та ні, неможливо, певне щось поплутала Марта!"

Але й узимі бувають приємні хвилини й цікаві місця. Це передусім — Середній покій. У ньому — важкі старовинні меблі, є великий вишневого кольору стіл, а над столом висить велетенська, блискуча мосяжем і порцеляною нафтова лампа. Лампа світить дуже ясно — ну, не так ясно, як електричні лампи у Львові, в "Народній Гостинниці", де Ігорчикові також доводилося бувати, але майже так. А із столом у хлопця зв'язані спомини — трохи сентиментально, а трохи соромно пригадувати, як він колись, малим ще буди, радів, що міг уже глянути понад край того самого стола. Або як він, сидячи на кружечку з діркою під самою серединою стола, сварився з собакою Гектором:

"Гектор, я вам вже ніколи більше не буду говорити 'ви', коли ви кусаетесь! Все буду говорити: 'Ти, Гектор!'" А Гектор все тільки: "Гррр!" — ну й діалог вже був! Говорив же Ігорчик тоді до Гектора "ви", бо

Гектор був старий, сивий пес, а Ігорчик, дитина почитава, всіх старих дуже вшановував....

Та нині Ігорчик вже не той малюк, що колись, він геть підріс, і під столом не сидить і навіть у карти грати вміє. Правда, дорослі його звичайно не допускають до гри, от і сьогодні: Навколо стола сидять, грають, сміються, сперечаються тітки й вуйки: Люба — весела, щебетлива білявка, яка Ігорчикові здається ідеалом жіночої краси (особливо, коли вона в свою "львівську" блюзочку вдягнеться, в ту синю з золотими зірками, ох, яка краса!). І чоловік її, вуйко Степан Прус, ще не висвячений закінчений богослов, і тітка Надя з чорнявим, гарненьким, немудро впертим обличчям, і вуйко Олесь — невисокий, чорнявий, чепурний, в товаристві — душа-чоловік, весельчак і танцюрист, а вдома звичайно лихий і нахмурений. І трохи подібна до нього обличчям і характером найстарша тітка — Дарка. Всі грають "лябета", а Марта збоку сидить ображена. Вона ж уже майже доросла, до семінарії поїде за рік-два, а тут її трактують як дитину, не запросили до гри й зовсім не завважають, а як завважать, то зараз починають жартувати з неї. Так ніби вона дитина — якийнебудь Ігорчик, чи Славця.

Взагалі, в сім'ї Корчинів є власний сімейний фолкльор і власне почуття гумору. І одно й друге спирається великою мірою на сто раз повторюваних спогадах про давніх і нових дітей сім'ї, про їх комічні вислови й учинки. До дітей у Корчинівському побуті є досить спеціальне відношення — їх люблять, ними хваляться, але з них увесь час і, інколи досить немилосердно, насміхаються. Це, звичайно, можна б уважати своєрідною виховною методою, в роді англійського "фергінг" у "публічних школах". Але вразливих і несміливих дітей — от, як і нашого Ігорчика

— ця метода ще більше онесмілює й залишає слід навіть у пізнішому, дорослому віці.

Та тепер на Ігорчика, Богу дякувати, ніхто не звертає уваги. Грають собі, жартують одне з одного, розказують кумедні, трохи підкрашені, історії про знайомих і сусідів, про смішних, до розпуки смішних мужиків Лисовицької парафії. Корчини, звичайно, образилися б, якби хтось назвав їх попівськими аристократами чи снобами. Ні, вони не горді й гидують делікатними, "польськими" манерами, і селян — сусідів своїх навіть люблять по-своєму. Тільки в них в підсвідомості сидять закорінені поняття: що всі міщани — недовчені підпанки, а сільські вчителі — півінтелігенти, а мужики добрі лише, коли не почнуть мудрувати й говорити "по-панськи". Взагалі в Лисовичах говорити не так як діди-прадіди — гріх великий. Та ж Івана Падикала назвали "Ксендзом" у селі лиш за те, що пробував говорити "ся" — замість "сі", і тепер і він "Ксендз" і жінка "Ксендзиха" і діти й унуки "Ксендзики" — все через те одно нещасне "ся". А мокронівських мужиків уся околиця дразнить "букалами", бо вони кажуть "був", а не "бив" — як усі інші селяни.

Зрештою, в розмові своїй Корчини зовсім певні власної соціальної повновартости, навіть вищости. Лиш коли згадати їм про славетних "львівських аристократів", то їх це і дразнить і пригнічує. "Та які вони аристократи!?" — обурюються.

На Ігорчика не звертають уваги.... Він радий з того, ходить собі по великій, півтемній кімнаті, прислухається до веселої розмови дорослих — ох, які ж вони дотепні й себепевні! — приглядається знайомим предметам, усе міркує щось. Ось напроти стола темний, важкий креденс, покритий старомодною

Тут за дверима знайшов його дідусь із "корпусом делікті" в руках...

різьбою. На самому вершечку вирізьблений двоголовий австрійський орел — хоч Австрії вже давно нема і в Листопаді вояки на вулицях зривали з шапок цісарські "ружі" і топтали ногами. І самий Ігорчик недавно лиш повернувся із Сходу, "з України", де він бачив на власні очі Революцію і де почалася його повна свідомість і тяглість споминів. А з ранішого лиш уривки спогаду лишилися, мов щасливі чи болючі проблиски в темряві забуття.

От і креденс. Він пригадує йому його перший соромний дитячий злочин, про який досі ніхто не знає ще, ні бабця, ні дідусь, ані навіть мама. Коли йому було п'ять років, він украв дідусеві гроші — двадцять австрійських корон, такий гарний, хрусткий синенький банкнот, "десять ринських"! У хаті паніка, всі кричать і шукають і врешті Ігорчик, переляканий, витягає той банкнот з-під креденса, він нібито знайшов його, бавлячись із котиком. Та зразу ніхто не повірив йому, лиш одна мама, а вона боронила його, мов поранена тигриця і мабуть таки переконала всіх, що "Ігорчик ніколи неправди не говорить".

А коли вже мова про злочини, то ось тут, біля дверей до "сип'яльні" (де сплять бабця й дідусь, а при них у ночі малеча тиснеться "на кріслах") висить великий настінний годинник з таємничими римськими цифрами й грізним дзвонінням годин. Тут наш молодий герой ще чотиролітнім хлопчиком сховався, вкравши в Славці чоколядову свинку з-під ялинки. Але з'їсти свинки не наважився, лиш відкусив рильце, і тут за дверима його знайшов дідусь із "корпусом делікті" в руках і вилаяв "лайдаком" і "дранем". Страх було неприємно.

А приємні спомини? Приємно було сидіти під столом, обнявшись із Гектором (а Гектора вже давно

нема), приємно лежати на ліжку в кутку, під образом святого Миколая, що в нього борода така, як дрібно кручений макарон, і дивитися, як дідусь ходить по хаті, читає часословець. Дідусь високий такий, волосся біле як сніг, брови насуплені, грізні, а серце добре-пре-добре. Ходить собі, потиху молиться, лиш часом, як діти пустувати почнуть, підносить грізно молитовний голос — і діти тихнуть.

Добрий спогад. Добрий дідусь, нині такий самий, як колись, лиш сивіший ще. Ігорчик вдоволено всміхається й приміщується на ліжку під "макаронним" святим Миколаєм. Його ж "на кріслах" не кладуть уже. Задирає голову вгору — стеля йому здається підлогою. Потім він уявляє себе мухою, яка лазить по стелі — от як та он, лінива, зимова, заспана.... Повіки починають злипатися, лиш ледве долітає шум "дорослих" голосів. Сон....

СТАРИКИ

Отець Михайло Корчин був доброю людиною і за те його шанували всі, і сусіди й селяни з парафії і студенти молоді — гості й залицяльники до дочок. Навіть власні діти — оті, що по-Корчинівськи немилосердно глузували з рідної матері, з батька ніколи не наважилися б посміхнутися.

А зрештою о. Корчин нічим особливим не відзначувався. Він був розумний, та ніяк не інтелектуал, а на старості читав лиш часословець і "Діло". І амбіція в нього була лиш по-слов'янськи пасивна — щоб тільки, борони Господи, не осмішитися

чи не зробити якогось свинства. Але йому аж ніяк не хотілося вибитись понад другими, командувати, блистити — тому й застряг він на ціле життя в дошках забитій Лисовицькій парафії.

Правда, Михайло Корчин не завжди був отаким квієтистом і пасивним, як тепер. За молоду, ще перед висвяченням, він відбув трирічну військову службу "при уланах" і вийшов із неї шорстким і грізним підстаршиною — вахтмайстром. Ці шорсткі манери, вояцькі прокльони й принагідні ординарності йому лишилися й до нині ще, і ними він ефективно закриває власну, по природі м'якосердну вдачу. Пізніше, молодим священиком буди, о. Михайло мав гарні, особисті й громадські, амбіції. Він заклав у селі читальню й громадський магазин, збудував нову церкву й воював проти п'янства й темноти, навіть агітував за Іваном Франком у австрійських виборах, аж добрі парафіяни на нього до єпископа жалувалися, що він, мовляв, "нич не робит, іно радикаує". І він почав вести й власне зразкове господарство на селі, навіть із деякими сільськогосподарськими машинами.

Але ж вдача о. Корчина була, знов же по-слов'янськи, м'яка й заломлива. І коли він у Першу Світову війну евакуювався в Карпати, а добрі лисовичани, в стихійному, бунтарському відруху, розтягнули всі приходські меблі, поламали машини й розбили на куски фортепіан, то в душі о. Михайла щось заломалося також. Він перестав до читальні ходити й більше не цікавився господарством. Старий "кірат" ржавів на дощі невживаний, молотілка стояла поломана, коней і корів ставало з кожним роком менше, а в полі господарство велось "по-бабськи" — їмостею Марією й ледачими "попівськими наймитами".

От, наприклад, перед весняними засівами можна

було почути таку розмову між наймитом, їмостою й панотцем:

"Прошу їмості, що сіяти на Сонній?"

Їмость Марія ніколи на Сонній горі не була й не знала, яка там земля, а про засіви мала досить неясне поняття, тому йшла питати чоловіка, до "Канцелярії".

"Михасю, Гринько сі питає, що сіяти на Сонній?"

Отець Корчин на хвильку відривався від молитви й казав, не довго думаючи:

"Сійте жито!"

— і жито сіяли. А приходське господарство ставало з року на рік все балаганнішим і вбогішим, чим раз важче було прокормити велику Корчинівську сім'ю, разом із безробітними зятями, з дітьми й унуками. Це тим більше, що й до церковних "требів" в о. Корчина було таке саме філософсько-байдуже відношення.

"А що то буде коштувати, тоті христини, прошу єгомості?" — хитро питався мужик.

"Та що ви можете дати, Миколаю." (Чи до молодшого - фаміліярніше — "що можеш дати".)

Лиш часом, як умирав багач, о. Михайло наважувався поставити "тарифу" за похорон — але це йому було страшно неприємно й він тоді здебільша користувався дипломатичним посередництвом їмості.

...Кажуть, що протилежності притягають одна одну, і подружжя о. Корчина було доброю ілюстрацією цієї правди.

Отець Михайло — міщанського, дрогобицького роду, невродливий і згруба тесаний, але розумний і добрячий, скромної вдачі чоловік. Його дружина Марія — попадянка шляхетського роду, тринадцять літ молодша від чоловіка, з гарним, гордовитим обличчям і нефоремно товстою фігурою. Вдача в неї була страшенно горда, освіта лиш п'ятиклясова, а пове-

дінка повна почуття власної вишості. Їмость Марія думала небагато, але всі її поняття були непохитно сформульовані. Вона була певна, що в подружжі поповнила мезальянс, вийшовши за негарного й "тиранського" "старцуна". Що всі знайомі, сусіди, селяни, навіть жиди, її страшенно шанували й любили. Що всі її діти були найгарніші й наймудріші на всю Галичину — далі її уява не сягала. Цебто, власне не так було: їмость Марія їздила й поза галицькі кордони, в широкий світ, до столичного міста Відня, тоді, як купувала шлюбну "виправу" для дочок. Але й у Відні вона обмежувалася тільки до жидівського "Четвертого бецирку" й гостювала в дітей лисовицького корчмаря Берка, які там жили й були "великі пани", а як побачили її, їмость, то так "утішились, аж стряслися". Там же само вона купувала придане дочкам, і до дому верталася, не бачивши Відня, а тільки Четвертий бецирк.

Насправді їмость Марія добре почувалася тільки в рідних Лисовичах, а найкраще — серед шанобливих парафіян. І хоч ніколи не вчилася вона, за словами Франковими, "хлопістики", то у відношенні до села була пречудовим дипломатом. Розмовляла місцевим діалектом, і вміла говорити з усяким по заслугі й позиції його — до багачки Грищишинки — з пошаною, до господарів — із повагою, до старих приходських зарібниць — з глибокою симпатією: "Маринцуненко, та я вас так люблю, що я без вас жити не можу". Але до молодих служниць, по-приходськи "дівок", та й до власних дітей була сварлива, а як не злюбила кого, то горе йому — їла заїдом:

"Тримай обома руками" — наказувала — "не роби си лекше, пся креф, роби си тежше!"

(Бідна їмость Марія, як вона погано почувалася б в

Америці, де кожний "робить собі легше"...)

Або:

"Ти не знаєш, де є ключ? А я знаю! Виджу його, дивлюсі на нього, а тобі не скажу, бо ми сі не хоче!" — і бідолашний делінквент мусів шукати ключа від комори власними силами.

Та загалом і слуги й парафіяни любили свою їмось Марію — хоч поза очі насміхалися часом.

У КУХНІ

Приємно було Ігорчикові в Середньому покою, але в кухні таки цікавіше, навіть тепер, у зимі, як велика кухня замкнута від морозу, а всі — бабця й дідусь і діти й "челядь" тиснуться в невеликому "Паничевому покою". Особливо цікаво там, коли вже скінчиться обіднє варіння з його метушнею, криком і бабусиною сваркою. Тоді й "челядь" спокійніша і можна поговорити з суворим парубком-конюхом, чи з малим пастухом, послухати дівочого співу. Та й тоді ж таки приходять до кухні "люди", цебто Лисовицькі селяни, такі цікаві, мальовничі, врочисті чи смішні.

От — перед вечором, за дощаним столом кухонним, на "бамбетлі" сидять, покурюючи, о. Корчин і його ровесник, старий Михайло Колюга. Сидять і розмовляють про давні дні, розказують у сотий раз давні військові пригоди.

Отець Корчин починає:

"То колись, уважаєте, в нашій компанії був жовнір, та такий прожора, що ніяк наїстися не міг. Раз капітан заложився з іншим офіцером, що той жовнір з'їсть ціле

теля, і заложилися за сто ринських. І дали тому жовнірові з цілого теляти печеню й котлети й сіканці — словом, ціле теля. А жовнір усе лиш їсть і облизується, з'їв до чиста все — і далі сидить. Врешті той чужий офіцер розізлився: "Ти на що чекаєш?" — питає. А жовнір відповідає спокійненько: "Та казали, що я маю їсти якесь теля..."

Дівки хихочуть, старий Колюга всміхається й починає власну розповідь:

"То, прошу єгомості, як ікий пан. Як я бив пуцером в пана оберляйтнанта Прохазки, то бив дуже недобрий пан. Раз прийшов п'єний, ци так може зпосний чогось, до "цимри", помацав полицю пальцюм і мені під ніс: "фантеристий Колюга, що то є?" А я мовлю: "Мельдую послушно, порох!" А він, як мене трасне г писок, аж свічки в очох стали. А потім, як розмахнувсі ще раз, а я присів зі страху, а він аж два рази обкрутивсі з розмаху. Я вибіг на коритар і кричу: "Гвавт, гвавт, пан оберляйтнант Прохазка хцут мі забити!" А надходить пан майор, питаєсі: "Ти чого кричиш?" Я кажу — так і так, каже: "Ставай до рапорту!" І бив би м став, але пан оберляйтнант дав ми п'єть риньських, викупивсі."

В кухні темніє, Михайло Колюга засвічує лампу — не таку гарну, як у покою, а все таки ясну, з дзеркалом, "число вісім" — а при тому хреститься й примовляє: "Слава Йсусу Христу!"

Та й пояснює:

"То мене так пан оберляйтнант Поспішіль навчив. Добрий бив пан. Він бив — але він вчив. А мені все на-казував: "Фантеристий Колюга, як іно засвітиш лампу, все кажи: "Слава Йсусу Христу!"

Миханьо Колюга — "панщизняний хлоп", панів шанує навіть поза-очно, і цілує в руку всіх, навіть малого Ігорчика пробує, а це страшно бентежить

малюка, бо ж він самий мужицького роду по батькові, і на Сході революцію бачив і взагалі завзятий демократ. Але Колюгу він все таки любить, колись у нього на колінах сидів, а й тепер залюбки слухає, як старий співає:

"На дзінь добрий, на дзінь добрий,
Але не куждему,
Єгомості і їмості,
І панунци й паничови,
І дому цілему."

Але Колюга багато пісень знає, і "Дзевіци" і "Болгарської" і коломийок усяких. "Співайте, Колюга!" — проситься хлопець, а Колюга співає старим, деренчастим голосом.

Або стара Дранчиха! Ця вміє все щось страшне й цікаве розповісти про різних відьом і дідьків, а героєм її розповідей є звичайно її ж таки чоловік, старий Дранко.

..."То пару місяців тому, вночі, "наш" іде через панський сад, а тут біжит великий чорний пес, що такого в селі нема. А "наш" зараз відгадав, жи то не бив жаден пес, іно "той", і каже до нього: "Вшелькі дух Пана Бога хвали!" — а воно нич, іно щезло десь. Бо то таки бив "той".

Дівки хихочуть, хоч бояться, діти також, а якась розважніша тітка перечить:

"Та йдіть, Дранчихо, та може то був пес?"

"Аякже" — відповідає гордо Дранчиха — "та як би то бив пес, то бив би шос мовив!"

Кінець аргументу. А Ігорчикові, все таки, дивно: Та ж Дранко, сільський коминяр, чорний і худий як скіпка чоловік, що здебільша сидить без роботи (бо й коминів у селі обмаль) і має безліч дітей, ніяк йому не виглядає на героя. Але Дранчихи таки цікаво послухати — і трохи страшно.

А як приємно, коли "дівки" терелять кукурудзу чи вють пір'я взимі. Жарти, співи. Співають так жалісно про небіжку цісареву, аж старі баби сплакують. Або затагнуть баладу про "Пана Ребелюся", який убив власну жінку, під'юджений "незгідливою" матір'ю:

"Ой приїхав Ребелюсьо на нові ворота.

Вийшла пані Ребеліна, красніша від злота.

Але наш пан Ребелюсьо на тоє не зважев,

Іно виймив острый палаш, головоньку ї втев..."

Страх жалібно. Але молодий Сенько, сільський весельчак, жалоби не любить і розвеселює дівчат, наслідуючи "панську" бесіду:

"Так що ж, если пані добродійка не схотять, то не-можливо!"

Дівчата аж пищать від реготу. Який дотепний отой Сенько, як він смішно говорить по-панському!

...А в кутку, подальше від веселої громади стовбичить "панич" Долько. Хоч його назиму викинули спати до темного "передпокою", та це тут номінально його територія, його ж "Паничів покій" і тут він пересиджує вечором, люльку курить, ніяково всміхається.

"У кожного попа — каже народня пословиця — мусить бути дочка Галя, або дурний син, або сива кобила." А в о. Корчина на всіх шість дочок не було ні одної Галі, і сивої кобили не водилося, але зате був "дурний син".

Старший син о. Корчина не був ні монголоїд, ні недорозвинений, а просто — дурний, та й годі. В гімназії вчитися не хотів, до матури не дійшов, а тепер сидить у батька на селі, сидить і потрохи за дяка співає, хоч голос у нього нікудишній. То вже молодший брат Олесь жартома переконав його, що з нього кращий був би дяк, і з міцнішим голосом, якби лиш ніс

у нього був трохи більший, "дяківський". І бідний Долько повірив — табаку заживати почав і стеблом у носі лоскотав і чхав раз-по-раз, а ніс не виріс таки і голос не зміцнів і так він залишився ні дяком, ані навіть піддячим, а просто — дурним сином.

КАНЦЕЛЯРІЯ

Коли ж у Середньому покою дітям знудиться, а з кухні виганяють бабчині штовханці й крик, то вони люблять ховатися в "Канцелярії".

"Канцелярія" — це лиш така високопарна назва кімнати, де стоять два ліжка й де звичайно спить двоє-триє молодих Корчинів. Але стоїть тут і стіл, на якому Корчин записує парафіяльні книги і найважливіше — стоїть величенька осклена шафа.

Ця шафа для Ігорчика дуже таємнича й атрактивна. На долішній полиці в ній зберігаються метрикальні книги. Нічого цікавого в них — от хіба дивно, чому при кожній записці народин, крім батька й матері, є обов'язково ще й "баба", й ім'я її все те саме — ім'я традиційної сільської повитухи. Або чому в усіх померлих по шістьдесятому році життя все та сама причина смерти записана — "увійонд старчи". Отець Корчин, очевидно, медициною не цікавився, а мужикові по шістьдесятому році все одно вмирати приходиться — то й він записував: причина смерти — старість.

Але горішні полицки — ого! Там Ігорчикові чиста радість, там лежить ціла лисовицька приходська бібліотека, всі книжки всуміш, гімназійні підручники й "Бібліотека Діла" і польські переклади з французького

і навіть якісь німецькі книги. Лежать усі без порядку якогобудь, в обклаדках і обдерті, добре "вчитані", з обшарпаними листками.

Колись, як Ігорчик малий був, його до розпуки доводило, що не вміє прочитати, що написано в цих таємничих книжках. З кожним образком біг до все-відушого гімназиста, вуйка Олесья:

"Вуйку, це хто такий?"

Олесь неохоче повертав голову й відповідав криптично:

"То є такий панока."

Це ніяк не заспокоювало хлопчину. Він із горя рисував вуси Сціпіонові Африканському й виколював очі Августові, адже всі вони для нього тільки невідомі "паноки".

А нині Ігорчик уже не такий, він уміє читати по-українськи, по-польськи й по-російськи трохи. Він навіть почав читати товстелезну книжку польською мовою "Анна Кареніна", бо його зацікавило прізвище — якесь італійське, чи що. Але відкрив, що Кареніна — московка і перестав цікавитися. Ігорчик москалів не любить ще від коли в Вінниці грав у дивну шахову гру з маленьким Ванею, і в грі тій біла фігурка "Петлюри" завжди побивала чорних "кацапів" — большевиків та денікінців. А навколо тоді, і в Києві й у Вінниці — ой горенько ж — перемагали таки "кацапи".

Та й до того ще книжка була нудна. Ігорчик перекидає сторінки — танці, цілунки, кохання... Ну, зовсім нецікаво. І "Анна Кареніна" Толстого полетіла в найтемніший кут горішньої полиці шафи.

А ще до Канцелярії приходять молоді селюхи здавати катехизм перед шлюбом (це по-лисовицьки називається "на пацір") і приносять христити дітей. Катехичні іспити наповнюють Ігорчика почуттям

власної вчености, адже він знає напам'ять (хоч не все розуміє) цілий школярський катехизм, і вмів би відповісти на всі ці питання краще, ніж ці великі, незграбні парубчаки й рум'янощокі дівчата.

Але найцікавіше таки дивитися з-поза шафи на христини. Дитина смішна й голенька вся, гарне таке, поки не кричить. Але лиш дідусь хлюпне на неї водою, починає кричати й червоніє на личку й робиться зовсім негарною. "То з неї дідько кричить" — шепче Славця, але це очевидно неможливе, адже куми, такі врочисті в білих кожухах і великих чоботях, зойно відреклися від "Сатани і всіх діл його".

Ні, Ігорчик таки зовсім непевний, чи йому схочеться мати таку червонолицю й крикливеньку дитину — коли він виросте.

У ЦЕРКВІ ПРАВИТЬСЯ

"Прошу їмості, вже сі правит" кричить паламар, відхиливши сінешні двері. І на приходстві постає метушня, просто паніка. Бо то ж о. Корчин післав паламаря від престола, щоб усі з приходства до церкви йшли. Богослужба починається, а самий же він уже давно в церкві стоїть, уже й усеношне й утренью відправив.

Їмость Марія також встала рано-досвіта, в кухні метушилася, будила й сварила "дівок". Але молода корчинівська генерація любить довго поспати, і тепер, пізно з ліжка зірвавшись, спішиться й нервується, збираючись по-недільному.

Найбільше хвилюються, звичайно, жінки. В них тих

костюмів, правда, небагато, але й ті, що є, не легко примістити й розвісити в трьох невеликих приходських шафах, де висять також хутра, плащі й чоловічі одяги. І тепер кожна шукає недільної сукенки, хапаючись, скидаючи всі сукні сестрині на саме дно.

Особливо покривджена Марта, яку всі відпихають на бік і вона мало не плаче:

"Любцю, ти не виділа моєї червоної сукенки?"

Нема відповіді.

"Дарцю, ти не виділа моєї сукенки?"

"Чо хочеш, дай ми спокій, вступісі!"

"Олесь, ти не видів..." і т. д.

Ігорчик дивиться на жіночу метушню з почуттям власної, чоловічої вищости. Він уже з вечора розвісив на кріслі недільні блюзу й штанці і вдягатися він уміє вже без нічийої помочі, скоро й вправно, по-військовому. Взагалі, в Ігорчика здавна вже були вояцькі амбіції, ще тоді, як вуйко Олесь лякав його, що при війську йому скажуть цілу годину стояти на "габт ахт" з рушницею, і то на одній нозі. І Ігорчик пробував стояти на "габт ахт", добувши рушницю (а рушниць і вояків було тоді — хоч гать гати) — трудно! Навіть на двох ногах не видержить години.

І нині він одягнувся раз-два-три — але що ж, зараз бабця зловила його й почала закутувати, обтулювати. Бо в Лисовичах повір'я таке, що всі зимові недуги беруться або від протягу, або від морозу, тому всі вікна в зимі закриті "на-глухо", а дітей закутують у плащі, шалі й светери.

І ось із приходства вирушає довгий похід. До церкви близько, але треба сходити вниз стрімкою стежкою. Їмость Марія — "старушка, як кульочка" (все так говорить про себе, хоч їй тільки років п'ятдесят тепер) ледве котиться в чорному хутрі, ковзається на

мерзлій землі, з боків підтримують її зять Степан Прус і (трохи засоромлено) син-студент, Олесь. Далі совгаються, сміються, пишуть молодші дочки. Іде маршовим, вояцьким кроком старша — Дарка (вона ж телефоністкою була в Галицькій армії, тиф перейшла, до дому вернулася писа як коліно, в подертій шинелі). А дрібнота — Славця, Ігор — попід ноги крутяться, заваджають.

Ні, Ігорчик таки зовсім не любить іти до церкви в зимі. Ховзько й холодно. Але за те в церкві — страх приємно й цікаво. Гарно так: зимове сонце освітлює кольорові шибки вікон, блистить чарівно на шкельцях павуків, які кольори! — фіолетні, зелені, ще гарніше ніж баньки на ялинці. І образи гарні також, свічками осяяні, темно-суворі від лампадного чаду, лиш образ святого Андрія за престолом незграбний якийсь — праве рам'я в нього вдвоє довше ніж ліве.

Дідусь перед престолом стоїть, такий урочистий і поважний, співає гарним ще, хоч старим голосом, не даром він колись у богословськiм хорі співав, а нині ще, як затягне "Круг містечка Берестечка", то плакати хочеться.

Дяк також гарно співає на хорах, дяк молодий, у Перемишлі школений, культурний. Але все враження від його співу псує деренчастий, носовий голос вуйка Долька, який намагається переспівати дяка:

"Я ковбоюся, ковбоюся..."

— чує Ігорчик. І що воно таке значить, те "ковбоюся"? Треба дідуса спитати.

Зрештою, Ігорчикові не видно добре церковної нави, бо вся сім'я Корчинів по традиції стоїть і сидить за "дияконськими вратами" біля престола й у "сповідальній" сакристії. Їмость Марія сидить у сповідальному фотелі, відмовляє сумлінно всі молитви

з книжечки, а думка її далеко літає: Чи не припалилася її недільна печеня в братурі? — журиться. Далі гляне — дочки її рядочком стоять, набожно моляться, якими вони їй усі гарними здаються — як янголи! І син, Олесь, хто сказав, що з поповичів найбільші радикали виводяться? А от Олесь її — побожний такий, палко молиться, сховавшись за престол і в груди б'ється. (А Ігорчик-внук на нього задивляється і собі в груди б'ється, зовсім як вуйко.)

Ні, родина Корчинів таки дійсно побожна вся, не те, що якінебудь Кирили Трильовські чи Вальницькі, які сором приносять старим попівським родам.

Ігорчик хотів би й на "людей" поглянути, але їх тільки ледве видно через вузькі "дияконські врата". Лиш голоси їх линуть звідусіль "самоїлкою": старі мужицькі басы, парубоцькі тенорки, молодіці пишуть дискантами, співають не дуже мелодійно, але "від серця".

Та ще видно Ігорчикові по другому боці престолу "паламарську" сакристію, а в ній громадку "старших братів" церковних: усі вони поважні такі, повдягані в білі кожухи, з довгим, по-слов'янськи стриженням волоссям, обвислими вусами. А коли йдуть із свічею поза престол, то ступають із такою гідністю... "Зовсім як княжі бояри" — думає Ігорчик пригадуючи ілюстрації з "Історії України".

Кінчиться Богослужба і Ігорчик раптом завважує, що він зголоднів і біжить до дому із "старшими", якимось жвавіше, ніж перед тим — на обід біжить.

Але недільний обід у лисовицькому приходстві, це свого роду комічний контраст до врочистої Богослужби. Бо Корчини, хоч у релігії об'єднані, то в кулінарії — поділені, половина їх належить до "вегетаріанської" фракції, а половина до м'ясоїдної. І

яка тільки страва буде на обід, то все половина одна сидить скривившись і їсть під протестом, або демонстративно відходить від столу і їсть — хліб із маслом. Це доводить до розпачі їмость Марію, бо масло ж дороге, і вона голосно бідькається:

"Встане, пся креф, впалашує байду хліба, навалить масла, та люди змилуйтеся, та я не настарчу!"

Ігорчик чемний, сидить тихо і їсть, що Бог післав, а в скритості душі думку думає:

"Як я буду великий, то все буду їсти тільки білий-біліський хліб і дуже багато масла."

І бувають такі мрії в житті людським, що такі направду здійснюються.....

ДРАМАТИЧНА ІСТОРІЯ

"Одкуда есть пошла земля русская?" — Звідки взявся Ігорчик, і чого він живе в час початку нашої розповіді, в зимі 1921 року, на лисовицькому приходстві?

Почалося воно давно-давно в понятті дитячому, ще дванадцять років тому, коли "інструктором" на лисовицькому приходстві став молодий, чепурненький студент юристики, Микола Пекар.

Шість дочок було в отця Корчина, були вони ні погані, ні гарні, а посагу в них не було ніякого на бідненькій батьківській парафії. Але всі вони в належному порядку заміж повиходили, і майже всі — завдяки традиційній галицькій інституції домашніх учителів, чи пак "інструкторів".

Посилати дітей до школи в місті, до Перемишля чи

далекого Львова, було звичайно вбогому священникові незручно й дорого. Та й самі молоді поповичі й попадянки ніяк не квапилися покидати любе рідне село й іти до "великого", незнаного й чужого міста, де всі польськи говорять і все спішається чогось і ніхто з ніким не знається. ("Які в тім Перемишли люди нелапшиві" — розказував Миханьо Швець, приходський сусід і оказійний погонич. "Я всіх питавсі — 'Ци ви знаєте, де тут нашого лисовицького єґомості панич мешкає?' — а вони нич не кажут, іно сміються".)

І от — потреба зродила розв'язку — приватне навчання на селі під опікою студента-корепетитора, цебто "інструктора". І всі молоді Корчини перейшли через цю фазу домашнього навчання.

Трудно вгадати, звідки інструктор Микола Пекар набрався такого "панського" вигляду й делікатних манер, адже він був, усе таки, "тільки" мужицький син. Може тому, що в батька-багача він був найменший, пещений син і грошей ніколи не бракувало йому й у Грацу вчився, "європейцем" став. Але це факт, що вдягався він куди елегантніше, ніж довколишні поповичі Лисовицького деканату і їздив фіякром до села аж від залізничної станції й говорив увічливіше й делікатніше, ніж це було прийняте в Корчинівській конверсації.

Ця елегантність і добрі манери й близька до літературної мови подільська говірка викликали зразу на приходстві вибухи реготу. "Він каже 'поросятко', або знов 'бувало' — як смішно! Так ніби на сцені аматорського театру!"

Але знов же невідомо чого, ця невидана поява в лисовицькому приходстві зовсім зачарувала найстаршу дочку о. Корчина — Олю. Та хто розгадає всі таємниці жіночого серця?

Оля ж була зовсім інакша від Миколи Пекаря. Не білява й синьоока, як він, а чорнява, струнка й поставна, з не дуже правильним обличчям і гарними карими очима. Не легкодушна й весела, як він, а інтроспективна й мовчазна, завжди вважалася інтелектуалісткою в сім'ї, дарма що за Корчинівськими фінансовими клопотами їй не пощастило скінчити середньої школи. Вона була закохана в книжки, а Микольцьо ледве чи перечитав у житті щось серйозного, крім гімназійної лектури і юридичних скриптів. Вона була вдумлива й відлюдна, а Микольцьо був у товаристві перший говорун і залицяльник. А до того ж ще Оля була вже офіційно заручена — з таким же серйозним як вона молодим богословом Тимчиком.

І раптом нашій Олі не схотілося бути попадею й не схотілося вести поважні розмови з поважним женихом. І самий Тимчик видався їй чомусь зовсім нецікавим і навіть нелюбим і верзлися їй день і ніч незабудькові очі й білява цуприна Миколи Пекаря.

Може тут заважила й сама поважна вдача Олина і її зацікавлення.... революцією. Вона щойно закінчила читати "Підземну Росію" й мріяла про Софію Перовську й Кибальчича, а тут приїхав отой Пекар і розказує, як він у тюрмі сидів, у боротьбі за селянські страйки й за український університет, і як лиш кілька кроків від нього загинув від польської кулі Адам Коцко — герой тогочасної галицької молоді.

Так чи сяк — не можна заперечити одного — Оля "по вуха" закохалася в інструктора Миколу Пекаря. А дівчина з її вдачею не могла й думати про те, щоб душею кривити чи йти заміж за нелюба лиш тому, що батько велить, або тому, що вона формально заручена. І заручини з Тимчиком розбилися й інструктор Пекар мусів їхати геть із Лисовицького приходства, після

гнівної сцени з отцем Корчином.

Після того настали місяці прекрасного, нещасливого кохання, недоспаних ночей, таємних зустрічей (з допомогою романтичної їмості Марії), гнівних заборон батькових, драматичних слізних сцен Микольця... А Оля не плакала, хіба нишком — і не корилася. Ні, вона знала одно: вона вийде заміж за білявого, легкодушного, коханого Миколу Пекаря — і за нікого іншого. Врешті о. Корчин пом'як, побачивши, що не зламати йому впертої дочки. І після двох років любовної трагедії й неофіційного заручення Оля Корчинівна, найстарша дочка сім'ї, вийшла заміж за юриста Миколу Пекаря.

Оля була найстаршою в родині — і її весілля було найвиставніше. Ще довгими роками після цього розказували в Середньому покою, скільки весільних гостей було тоді, скільки кухарів варило весільний обід, які були торти й паштети, яку "виправу" привезла з Відня їмось Марія. І які розкішні подарунки дістала молода Оля від багатих вуйків і тіток — адже тоді було ще "перед війною", всього доволі було, все можна було купити, коби гроші...

І почалося драматичне подружжя, недібране й закохане, з незліченними пригодами й несподіванками. Частково ці несподіванки сталися з вини світової історії — лиш чотири роки по весіллі прийшла Велика війна. Але драма в подружжі Пекарів була й суб'єктивного характеру, а суб'єктом, власне, був самий тільки Микольцьо Пекар, неповажний, необчислимий, оптимістичний, завжди молодий чоловік, який до кінця життя свого завжди чарував і дивував і заскакував усіх знайомих, і найбільше — власну дружину Олю.

Насамперед — виявилось, що в Микольця не було кінцевих юридичних екзаменів. І він вирішив, на розпач

тестеві, перенестися до Львова разом із дружиною — кінчати студії. Медові місяці були чудові й тривали цілих два роки. Микольцьо прекрасно бавився, Оля раділа з великого міста, вони мешкали на одній із найкращих вулиць, ходили в театр, їли в ресторанах, купили великого білого пса. Коли ж врешті мати Микольцева, стара багачка-вдова, перестала присилати гроші то Пекар почав... продавати й заставляти весільні подарунки. Лиш коли Оля завагітніла й о. Корчин зробив зятеві велетенську авантюру, Пекар врешті отямився, почав серйозно вчитися й іспит таки здав. Але ще раніше народився йому, у Львові ж таки, син, і це був, власне, наш молодий герой — Ігорчик.

Христини були скромні — не те, що весілля, бо й грошей не було на лік. Навіть у метрику дитини не записав Пекар — забув якимось, аж місяць пізніше записав Ігорчика о. Корчин у лисовицьку метрику — "між рядками". А незабаром після христин Пекар продав жидам золоті дукачі — синів дарунок від хрищеного батька. Та все таки він іспит здав — і почав працювати адвокатським "конципієнтом". Тільки ж це тривало недовго.

Прийшла війна й московська окупація й смерть від біди й війни дворічної донечки Пекарів. І прийшов Листопад і мандрівка на Східню Україну. У Вінниці Оля ледве відрятувала Пекаря від тифозної смерті і страшні воєнні пережиття ще більше зблизили оте контрастове подружжя — білявого легкодуха й чорняву, серйозну, передчасно постарілу дружину.

Тільки ж у нашому немилосердному світі крім кохання подружнього потрібно ще одного — грошей. І на фінансовому відтинку Микольцьо Пекар умів витворювати неймовірні фокуси, доводячи жінку до

розпачі, а сім'ю часом — до матеріальної руїни. Насамперед, повернувшись із Сходу, він патріотично відмовився присягати на вірність Польщі, кинув адвокатську професію й почав "золотий інтерес", відкривши власну мануфактурну крамницю. Інтерес ішов чудово, клієнтів було безліч, бо нікому не міг добродушний Микольцьо відмовити кредиту. Але коли доставці-жиди почали вимагати заплати — інтерес провалився, крамницю продано й Пекарі втратили все, що мали. А малого Ігорчика відослали вчитися на селі.

МАМИНА РУКА

Сьогодні в Ігорчика великий день, Сьогодні приїжджають із далекого Поділля його батьки — відвідати тестів і забрати синочка на решту шкільного року до дому.

І хлопець від самого ранку не може на місці всидіти, з кімнати в кімнату бігає, у вікна заглядає з нетерплячки. А з вікон не багато й видно, бо вікна мороз замурував непрозорими ледяними квітами.

Найкращі ті квіти в сальоні, де нині натоплено й приготовано ліжка для гостей — а вікна ж там не подвійні і мерзнуть швидше. Ігорчик мимохить задивляється в морозяні візерунки на склі, і навіть забуває про батьків. Які вони, все таки, чудові, ті льодові квіти — ніби пальми, папороті, будяки й різноформні зірки всякі, все блиститься на сонці кольорами райдуги. Ігор дивиться й мріє, що це така тропічна джунгля, подібна до тієї, яку він бачив у Кіплінговій "Книзі джунглів". Ох, як би він хотів поїхати

в тропіки й побачити всі ці розкішні дерева й квіти! Він кличе дорослих, щоб із ними поділитися тією думкою, але вони, собою зайняті, лиш відганяють його, мов настирливу муху: "чо хочеш, дай ми спокій!". Кличе Славцю, але вона ніяк не хоче бачити ні пальм, ні папоротей, бачить тільки звичайний лід, і на ньому гордо малює пальцем власний ініціал — "С". Ох, які прозаїчні ті жінки, нема в них ніякої фантазії!

До Середнього покою біжить, але ж там — горе! За великим столом царствує "Бабця з Відня", їмость-удова Пословська. Власне кажучи, вона ніяка "бабця" йому, а тільки старша сестра бабусина, а "з Відня" вона тому, що під час війни у Відні мешкала, щоб бути ближче до власних дітей — "москвофілів" — замкнених у Тапергофі. І сама вона — завзята "тверда русинка", страх ненавидить "україньчиків", а манери в неї шляхетські, мова — криклива, енергійна й рішуча. От і тепер сидить і перорує:

"Бо то такий оден з другим україньчик, заложить ногу на ногу і каже: 'Заздалегідь буцім, пані добродійко!'... Венц до кого говориш 'буцім', дурню оден?"

А довкола сидять вуйки й тітки — тихо, хоч маком сій. Вони ж усі свідомі українці, такі ж як Ігорчик, але старших шанують, а бабці Пословської бояться як вогню. Горе тому, кого вона не злюбила. Тепер, наприклад, її антипатія число один, це друга з черги дочка о. Корчина, Дарка — за те, що вона білява (всі білявки, на думку пані Пословської, погані) й за те, що вона в українській армії служила й носить волосся коротко стрижене. Та й ще за те, що вона — Дарка. Ще коли христили її, тітка Пословська даремне протестувала:

"Так спаскудили дитину, назвали її 'Дарка'! Та в

нас у горах кожда покритка — Дарка!"

Пані Пословська — удова і живе господинею в свояка — священика, в твердині галицького консерватизму — на лемківському Підгір'ї. Але час до часу вона приїжджає в гості до Лисович, на горе всій Корчинівській молодій генерації: "Зробила м собі і вам приємність!" Приїжджає нібито "на тиждень", а тиждень той часом протягається на цілий місяць — половину вакацій. Це особливо неприємно для дітей малих, бо їм тоді не можна ні стукнути, ані голосно крикнути, зараз чути прикрий старий голос:

"Діти! Бабця дуже любить, але чашка тріскає!"

І діти тихнуть, мов мишенята під мітлюю...

Вже й вечоріє, а батьків Ігорчикових все ще нема й нема. Але ось — чи не помилився він? Щось, наче задеренчав дзвінок від саней. І дійсно, на подвір'я вже сунуться сани, чути, як коні форкають, гомонять знайомі голоси.

Входять у кухню, розкутуються з бараниць і "бунд". Ігорчик несміливо приглядається — мов чужий. Бачить — батько, гарний такий, чепурний, у новому лисячому хутрі з видрячим коміром, черевики на ногах шеврові, з модними камашами. І мама — поважна, як завжди, якась змінена, потовстіла, постаріла. Це так вона потовстіла, кажуть, від коли в неї туберкульоза почалася під час війни, а інші кажуть, що вона з горя їсть, щоб забути витівки Микольцеві.

"Ігорчику!" — каже мама. І Ігор біжить до неї, мов пружиною кинений, припадає устами до руки. Яка ж вона гарна й добра, та рука мамина, холодна така від морозу, маленька й м'яка. Ні, ніхто в світі не має такої руки, навіть красуня — тітка Люба...

Вечером усі сидять довкола великого столу, домашні й гості, і Ігорчик примістився біля матері. Бу-

ло б весело, якби не Бабця з Відня, яка якраз тепер починає розводити власні аристократичні теорії.

Хтось згадав про "Зів'яле листя" Франкове й пані Пословську аж кинуло. З усіх "україньчиків" вона найбільше не терпить Івана Франка, за те, що він радикалом був і в криміналі сидів і її рідного сина Олеся спокусив до українства й до поезії та й довів (їй так здається) до передчасної, туберкульозної смерті.

"Венц о кім мова? Франко? Чи він був ксендзкий син, паничик?"

— питається невинно Бабця з Відня.

"Та ні, цьоцю," — каже Дарка відважно — "Франко був селянський син."

"То венц о кім бесіда?" — каже тріумфально пані Пословська — "Хлоп — хруньо до десетого покоління!"

Серед приявних помітно деяке збентеження й Оля каже трохи ображено: "Та ж Микольцьо також селянський син."

Але пані Пословська відказує ласкаво (вона Микольця любить):

"То нічо, Микольцьо вже при нас тут обтерся."

Серед загального змішання чути сміх Микольця Пекаря. Він же елегант і європеєць і принципово не сперечається з дамами, особливо старшими. До того ж і він і Корчини всі прекрасно знають, що в Пекаря і одяг і манери і "широкий жест" більше "панські" ніж у якогонебудь "ксендзкого сина".

Зате пізно вечором була більша неприємність — у сальоні. Там відбувалася якась "сцена" поміж зятем, тестем і дочкою Олею і, хоч Ігорчика при тім не було, то він таки встиг заглянути крізь примкнуті двері. Бачив, як батько його швидко ходив у шеврових черевиках з камашами, з кута в кут, рвав руками біляву

шевелюру й кричав драматичним голосом:

"Лож, брехня, лож!"

Ігорчикові страшно було — і якимось соромно.

Хлопця покладали спати разом із батьками в сальоні, а йому все таки не спиться чогось. Прислухається — в лівому вусі його щось так жалісно, тоненько дзвонить, наче муха брентить на папір приклеєна. І причувається йому тонкий голосок його покійної малої сестрички — Зіні. Ох, як гарно було б, якби вона жила тепер, було б йому з ким бавитися, а не лиш все з "глупою" Славцею, яка вміє тільки плакати й дряпатися. А Зіня тепер у землі лежить — померла. І батько й мама помруть, і він, Ігорчик. Лежатимуть мертві — як оті жиди в Ярузі, побиті денікінськими погромщиками....

Хлопець починає жалісно шльохати. "Що тобі?" — питає мати, пробудившись.

"Я плачу за Зінею" — каже Ігорчик. Це, звичайно не вся правда, але як вияснити мамі Ігорчиків вельтшмерц і страх перед смертю? А так вона задовольняється відповіддю сина і пестить його й він швидко поринає в сон.

II. ВЕСНА

"Надійшла весна прекрасна,
Многоцвітна, тепла, ясна".....
Іван Франко

ЛИСОВИЦЬКИЙ ВЕЛИКДЕНЬ

Коли Ігорчик ще був малюком — несміливим, блідим і замкнутим — він любив розмовляти сам із собою на самоті, розказуючи сам собі прекрасні історії про романтичні бої, фантастичні винаходи, про молодих, безпомічних, закоханих у нього ж, Ігорчика, красунь. Вся ця романтика діялася начебто в близькому майбутньому, тоді як він, Ігорчик, матиме дванадцять літ. Він тоді, звичайно, буде чудовим хлопчиною, струнким і гарним, із довгими білявими кучерями — ну, зовсім як ті королівські пажі, що їх намальовано в Бехштайнових казках.

А нині Ігорчикові вже й на правду дванадцять років, та він зовсім не такий, як Бехштайнові пажі, а звичайний собі, блідий і незграбний підросток, лиш голова в нього вже не така велика здається як колись, бо хлопець таки добре підріс за останній рік. А сидить він знов у лисовицькому приходстві, вчиться приватистом до другої гімназійної класи, бо вдома в нього знов стало сутужно — провалився черговий батьковий "золотий інтерес". Закуплені на селі дешеві вагони яблук померзли по дорозі, на морозі, і піонер галицького капіталізму Микола Пекар ще раз опинився без гроша при душі.

Але хлопцеві це ніяк не вадить. Він любить Лисовичі як рідне село. Насправді приходство куди рідніше йому ніж що раз нові мешкання батьків у що раз інших галицьких містечках. А до того ще тепер — весна навколо й по дворі ходити можна — в сад, у поле, в широкий світ. І до того ще завтра — Великдень.

Ранок. Ігор прокинувся від невгамовного гамору дзвонів, такого святкового й незвиклого після трьох днів жалобного "калатання". Ціле приходство пахне бабкою й шинкою, а на дворі — легіт весняний, м'який як шовк, пахучий фіялками. Сади присипані яблуненою порошею, поля кучеряві від озимини — як радісно!

"Вже сі правит!" — кричить крізь двері Олекса-паламар. І йде до церкви вся Корчинівська сім'я, по м'якій по-весняному, але вже добре втоптаній стежці. Йдуть попід каштан великий, молодими бруньками прибраний, уздовж ряду насаджених о. Корчином струнких смерічок — униз до церкви.

А в церкві місця не стає для людей, на "цвинтарі" — подвір'ї церковному — товпляться — статечні газди в прадавньому білому одязі, в сорочках по-верху пущених, у полотнянках, з довгими кучерями, мов тіні забутих слов'янських предків. І молодиці в "кебалках", дівчата в нових червоних хустках, у спідницях рясних.

У церкві піднеслий, радісний настрій, як ніколи інде в році. Від престола лунає міцний ще, хоч по-старечому надірваний голос о. Корчина — "Христос Воскресе!". І ціла церква співає у відповідь йому, не гармонійно, але щиро, і лунає на цілий Кут, на цілу Сторону й аж ген на Волю веселе "Христос Воскресе", безліч разів повторюване, завжди свіже й дивно радісне.

А завершенням усього — свячення пасок. Навколо

церкви великим півколом розклали молодиці "сир, масло, яйця і прочіі сніди". Але це лиш так прозаїчно співається, бо сніди ці — вишукано декоративні, паски дивно повипікувані, ковбаси поприбирані барвінком і хроном, писанки блистять усіма красками райдуги. Голодно поглядає на них випощений за сім тижнів лисовицький народ, ось зараз розпічнеться оргія наїдків, світла інтерлюдія між говінням Великого посту й недалеким, нераз голодним, "переднівком".

По полудні на церковному подвір'ї будуть гагілки. А гагілки в Лисовичах не такі, як у місті — стилізовані, а старі, сільські, споковичні.

...Біля церкви ходять урочистим кроком, в обрядовому танку два ряди дівчат, все сходяться й розходяться. Поскрипують новими чобітьми, поблискують новими хустками, поглядають з-під ока на парубків.

Починають від сентиментальної:

"Ой зацвили фіялоньки, зацвили,

Аж сі гори з долинами злучили"...

І далі пісня ллється епічно й жалісно, про ту Марисеньку, що в неї нема "ні батенька, ні матінки в чужім краю". Ще мине тридцять літ і дочка не одної з цих рум'янолиціх співачок опиниться далеко від рідних, "в чужім краю". Та нині це для них не реальність, лиш "желісна" гагілка.

Коли знудиться сумна, то починають живішої, войовничої:

"Пустіть же й нас, пустіть же й нас

В гори воювати!"...

— або й зовсім веселої, серед дівочого реготу:

"А ми жебу із'імо, із'імо,

Тобі жони не дамо!"...

Збоку, подальше, стоять старші парубки, дебели,

молодецькі, ветерани весільних боїв, з цигарками в зубах, недбайливо чвиркаючи слиною. Молодші ж парубки не те, вони близько коло церкви забавляються, будують "вежі" штудерні, перед дівчатами пописуються. Між ними сільська дрібнота гонить — не нагониться, в чобітках малих, а то й босаком, поблискуючи білими штанятами. Всі аж б'ються, щоб тягнути за мотузки дзвонів: великого — поважного, середнього — веселого, і малого, крикливого дисканта.

А дзвони дзвонять — переливаються.....

На приходстві ж настрій, хоч не такий захопливий і голосний, як у селі, а все таки радісний. Тут після Богослужби всі по-давньому розговляються. Отець Корчин ділиться свяченим яйцем із великою родиною, всі цілуються й бажають одно одному — по щирості, бо Корчини таки любляться хоч сваряться. А їдять вони на Великдень як ніколи смачно: солодку бабку з шинкою й торти по кусочкові (решту для гостей держать). Їмость Марія всіх частує щедро й ласкаво, особливо ж зятя Степана Пруса припрошує, бо він уже висвячений і катехит і заможний і поважний — улюблений зять. І теща до нього примовляє гарно так, до шинки, припрошує: "Може ще трошки, Стефцю, від ножа?"

Ігор дивується, йому ніяк не смакує шинка, та ще й із солодкою бабкою. У нього все ще присмак найбільший — хліб із маслом, та сьогодні хліба ніхто не їсть, просто "не випадає" — на Великдень.

І Ігор мовчки жує бабку з товстою свинятиною, а в душі думає: "Як я буду великий, то буду їсти тільки..." Та що він таке — спам'ятується — про їжу мріє? Адже він, Ігор — ідеаліст і романтик молодий, він хотів би

бути таким, як отой Ніно в його книжечці про бої італійського Рісорджіменто. Або як ті герої-стрільці, що про них у пісні співається. Зрештою, Ігор бачив колись справжню війну і живих героїв. Він навіть два чи три роки молився тихесенько, щоб ніхто не чув, "за того офіцера, що йому купував тістечка" — за вродливого молодого козака в смушевій шапці й чорному жупані. Де він тепер — отой козак, чи живе ще, чи допомгла йому молитва Ігорева?

ГОСТІ НА ПРИХОДСТВІ

Всі Корчини — старі й малі — дуже люблять гостей і гостини. Це в них і традиція слов'янської гостинності і цікавість до чужих людей і бажання побалакати. Та ж вони всі люди говірки й товариські і в тихій ідилії Лисовицького приходства їм часом стає нестерпно нудно.

Ось і нині на приходстві чекають гостей — сусідів із Волостич і Мокронова й декана з Ольхович. І сім'я о. Левицького, хрищеного батька Ігоревого, обіцялась приїхати з далеких Гуцанич, аж із Самбірського повіту. Буде багато чужих — і своїх — панночок, а, звичайно, як панночки будуть, то й кавалери надтягнуть також — студенти з поблизького містечка.

Ігор із Славцею сидять на одному з чотирьох горбів, що положені в чотирьох кутах старого замчиська в Панській саді. Колись — кажуть — був тут великий панський замок і спалили його збунтовані селяни в XVII сторіччі (чи не в Хмельниччину?). А тепер на замчиську старий Бригель кукурудзу садить, а з кам'яних веж тільки й осталося, що ті чотири горби, а в них подекуди видно льохи завалені, з старої цегли.

Але нині Ігор не прийшов сюди студіювати історію. Він — і Славця — стовбичать тут як вірний шільдвах, чи як розвідники на козацькій "хвигурі": вони виглядають, чи не їдуть гості на приходство й хто приїде раніше — щоб завчасу донести про те їмості Марії.

А їмость по великій, літній кухні ходить — хвилюється. І старий кухар Смола, що колись по панських дворах варив, ще доливає оливи до вогню, раз-у-раз примовляючи:

"Ані пса, прошу їмості!"

А може дійсно не приїде ніхто? Ах, яка катастрофа! Та ж такого прекрасного індика зарізали на цю okazію — "Кухажу, то не індик, а потвір!" — мовила їмость Марія. А тортів яких напекли — а тут маеш тобі — ані пса!

Але молода генерація Корчинівська в Середньому покою, хоч сама схвильована гостиною, проте сміється з їмостиних страхів. Та ж вони знають, що на селі час не грає великої ролі, на годинники люди не дивляться, а коні тягнуть поволі — то й гості напевне приїдуть, хоч спізнаться.

Вже й сонце починає хилитись, аж тут — тріумфальний крик Ігоря — "їдуть, їдуть" і обоє дітей біжать чим швидше до кухні.

"Звідки їдуть?" — питають їх.

"З Мокронова, або з Ольхович, бо віз їде вниз із Копані!"

І дійсно — з Мокронова. Вилазять із воза: їмость Пашковська — сива, висока, худа, із скептичною, розумною усмішкою. І отець Пашковський — старий елегант і льовеляс, кажуть, що в нього була любовна афера в містечку але в це, звичайно, не віриться — де ж таки, священик і вже немолодий! Тільки молоді

Корчини про нього шепчуться, хихочуть.

У Пашковських було багато дітей, ровесників Олі й Дарки і старших ще, але тепер одні подружилися й на своє пішли, другі від туберкульози померли й нині тільки старі приїхали з сусідами привітатися, поготорити.

А потім зараз самі найдальші гості приїхали — о. Денис Левицький з дружиною й дітьми. Отець Денис із жінкою живе "як пес з котом", не допомгло для щастя їх ані те, що багачі були, ні те, що дітей мали гарних четверо: найстарша у Львові сидить, за гімназійного професора вийшла (добра партія!), до середущої "панич" Долько залицяється (але вона, добра така, його не жене, а взагалі від кавалерів утікає, мабуть старою дівою залишиться), а наймолодші — гарні, мов образочки, білявенькі син і дочка.

А далі — мов розв'язався мішок із гістьми. Приїхав о. декан Носовський з Ольхович із дружиною й дві дочки їх — старша співачка "майже професійна", а молодша — симпатія Олеся Корчина, він не одну пару підшов сходив, бігаючи до неї, до Ольхович. І отець Розновський із найближчого села — Волостич, із високими, такими як він, дочкою й сином (а їмость хвора, дома лишилася). І надійшли пішки з містечка із співом, мандоліною й великою фантазією студенти молоді: Студент юристики Крат — із штучною мужицькою вимовою й трохи вайлуватими манерами, і Грицяк — весельчак, що вміє складати такі дотепні пісні, і Галюк — вродливий, ґалянтний бльондин, що тільки недавно вернувся з Німеччини.

Приходство виповнюється гістьми — по береги. В Середньому покою й навколо бічного стола в "Канцелярії" вечерю подають — борщ і індика-"потвора" й печеню й паштет і торти з кавою. Гості

їдять і хвалять, добре справився кухар Смола, не даром панським кухарем служив.

Алькоголю багато не п'ють, лиш чарку-дві, хоч про "Відродження" ще й ніхто не чув, але ж пити багато "не випадає", а це найважливіший закон у приходському побуті.

А по вечері все товариство розміщується хто-де-куди — їмості в Середньому покою, панотці в Канцелярії за преферансом, а молодь у сальоні забавляється.

Ігоря, звичайно, тягне до молодих. Йому пригадується, як він колись, дитиною, страшно любив "товариські гри", як він із Славцею тоді плуталися по-під ноги дорослим у "цюцюбабці", крутилися в "пташку" й пхалися до "кляштору". А нині вже не так просто й приємно йому. От, до Славці-ровесниці тепер дорослі кавалери всміхаються й часом навіть "панною" кличуть, а його просто не завважають, ані не женуть, як дівка колись, ані не приймають до гри. Ігор переживає тепер початок страшно неприємного віку в житті хлоп'ячому — віку дозріваючого підлітка.

Але йому тим легше тепер залишатися непомітним обсерватором, і Ігор спостерігає-приглядається. Всі ці товариські гри Маковей назвав "страшно дурними", але це в дійсності не так зовсім. Бо всі вони є часткою правічної гри двох супротивних статей, фліртом у формі дитячих ігор, залицанням під бачним оком "тіток-призвоіток".

Насамперед, звичайно, "пташок". Хтось затягає традиційного "Лята пташек по улиці", але молодша генерація його зацитькує, вони ж українці й співатимуть по-новому:

"Ми голубку ізловили,
Всі довкола обступили"...

І далі — "Вибирай си, кого любиш!" — І хоровід стає, і розсміяний, відважний кавалер вибирає зашарілу панночку й усі сміються, переглядаються: "Ага!". А далі "кляштор". До темної, замкнутої кімнати Грицяк — "дверник" викликає "сестру Стефанію" до "брата Олександра", тобто до вуйка Олеса його "симпатію". За закритими дверима чути шарудіння й сміх і поцілунок і "брат Олександр" виходить з тріумфальною міною. І нагло, мов грім із ясного неба, "дверник" кличе для "сестри Стефанії" — "брата Ігоря"! Ігор встає ні в цих, ні в тих, хотів би крізь землю провалитися, звичайно, всі знають і Ігор знає також, що Стефця Носовська любить тільки Олеса Корчина й ні з ким іншим не хоче цілуватися, а Ігоря викликала тільки тому, що він нешкідливий дівчак. Але, що йому робити в "кляшторі" з тією Стефцею? Цілувати її? — та ні — і страшно й гидко якось. Подати руку? Смішно! Врешті Ігор пригадує, що старших пань (років понад тридцять) у "кляшторі" цілують у руку, і він дуже ґалянтно й незграбно цілує теплу й спочену руку Стефці. Фу — життя врятоване! А сам він до "кляштора" викликав ....Славцю.

Багато веселіша й оживленіша — цюцюбабка. Звичайно, й тут також молоді люди намагаються зловити, на-сліпо бігаючи, якусь симпатичну дівчину й при цій нагоді бувають усякі "припадкові" обійми й грішні дотики — але все таки втікати від зав'язаної "цюцюбабки" страх смішно, а ще смішно штовхнути її — коли вона хлопець. І Сальон аж тріщить від тупоту, реготу й дівочого писку.

Так, цікаві ті товариські гри, але Ігор-таки лиш підросток і спостерігач і йому надокучує ця роля. Він встає і з повагою власного дванадцятого року йде до інших кімнат послухати — подивитися.

В Середньому покою їмость Пашковська розказує:

"Страх, їмость, які ті молоді люди прикрі. От, колись приїхав мій Мільо з гімназії, я дивлюся на його латинську книжку, а там на кожній сторінці написано: 'Кацап-ідіот, ідіот-кацап!'"

Всі їмости співчують їй. Пашковські здавна були "старорусини", але не москвофіли ніякі, а тепер діти їх — зовсім таки українці. Але це не зберегло гімназійних книжок Мілевих від народнього гніву.

Ігор мандрує далі — до Канцелярії. Там його толерують отці преферансисти, бо він тихо сидить, не перебиває їм. А при преферансі говорити гостро заборонено й сам о. Корчин грізно остерігає: "Кібіцен — штіль зіцен!". Ігор знає вже настільки німецьку мову, а зрештою він і так мовчазний, а на карти поглянути цікаво. Грають усі з завзяттям, скупченням, повагою, не грають, а священнодійствують. Мов ті, славні з комедії "Декани з гір", тільки ж ті грали не преферанса, а фербля, а в Лисовичах фербля не грають, може тому, що бояться їмостей (так, принаймні, це пояснює молодий Грицьк — жартун).

"Пас!"

"Мізерка!"

"Вісім перших!"

"Контра!"

"Ре!"

Лиш часом два партнери палко посперечаються, чим треба було, а чим не треба "виходити".

Ігор врешті таки виходить із Канцелярії — страх, як пізно, вже незабаром дванадцята. Очі самі злипаються до сну. А все таки, як приємно, коли до Лисовицького приходства гості приїдуть!...

ГЕЙ, ТАМ У САДІ!

Нині в приходстві гостей нема, звичайнісінький будень, але Ігор ізранку збудився чогось щасливий. Може тому, що надворі весна — "пташки співають, цвіти цвітуть — як у раю", казав йому колись вуйко Олесь. Це він так тоді з малюками дровичся — Ігорчиком і Славцею, сидячи на великому каштані. А маленький тоді Ігор попід каштаном бігав, випізти силувався, просився: "Вуйку, візьми мене також на каштан!" — та дарма, не судилося тоді йому побувати "в раю".

Нині каштан ще не цвіте, та й Ігор на нього лізти не хоче — галузки крихкі й сидіти не вигідно. Для Ігоря улюблені дерева — старі яблуні в саду "За шпихліром". Він знає на них кожную галузку й поназивав галузки ті фантастичними назвами, тут і "трон" і "вишка" й "тераса" й "поверх". Звичайно, дванадцять-літньому підросткові вже й не годиться по яблунях лазити, але нині Ігор ніби знов маленьким став, на кожну яблуню лізе, мов із старими приятелями вітається, п'яніє від рожево-білого цвіту.

Ці старі яблуні насадив о. Корчин ще давно, як тільки парохом у Лисовичах став і нині вони вже й не родять як слід, віджили своє. А в другому саді — "За хатою" молоді яблуні ростуть, насаджені колись батьком Ігоревим, господарським сином. Яблука на них чудові — "золоті" і "сірі" ренети, але лазити на них не можна, молоді ще. А зрештою, в саді "За хатою" найбільше росте чудових слив, і влітку, продавши сливки "на пні" комарнянському садівникові, їмость дістане за них гарненькі гроші.

Тільки ж Ігор тепер не думає ні про ботаніку, ні про економію, а в сад біжить і на дерева лізе, бо тягне його весняна радість і буйність молодода. Але ж на цьому світі повного щастя нема, і на дні Ігоревої радості ворухиться болючий сумнів: "Чи випадає на дерева лізти — йому, гімназистові другої кляси!?". І врешті він рішається на компроміс. У Панському саді, над вивозом колишнього оборонного рову нависають ще старіші, півмертві яблуні, які ростуть не вгору, а вбік якомсь, і творять чудові сідала. Там, на одній із тих яблунь приміщується Ігор — так найкраще: і на яблуні сидиш і читаєш "Чорну Раду".

Та дарма — Ігор ніяк не може зосередитися над книжкою, хоч він звичайно вважається "книжковим модем". Сонце так чудово гріє крізь молоде листячко й трава навколо вже велика, лискуче-зелена й цвітуть у ній жовті "сонічка" — цвіти кульбаби. Від стависька долітають гусячі гегання й крики малих гусіїв, старі дядьки проходять вивозом — вітаються: "Слава Йсу Христу!". І джмелі гудуть над квітами... Ні, Ігореві таки не читається й він недбало — як ніколи — кидає книжку в траву й іде крізь сад і далі, полевою стежечкою — на старий цвинтар.

Весна — і цвинтар? — таке зіставлення зовсім не здається дивним Ігореві. Він — як і все приходство й усе село — не бачить непрохідної межі живими й мертвими й цвинтар йому — мов міський парк якийсь чи музей, цікавий і приємний, близький такий. Тут вони колись із Славцею збирали суниці влітку (хоч Олесь глузував із них, що вони ягоди "з трупів" їдять). Тут він знає всі замітніші могили. Ось він іде поміж зазеленілими кущами ліщини й рябини, перечитує в сотий раз старо-галицьку поезію — напис на гробі давнього пароха Біловуса:

"Поки м жив,
За вами м ся молив,
А по смерти ви усі
Помоліться о мені!"

Ігор відрухово відмовляє "Отченаш" за отця Біловуса (Не знати, який він був? — думає — певне завзятий твердий русин!) і далі йде — на гріб останнього лисовицького поміщика, Бурського. Тут монумент найкращий на всьому цвинтарі — зломана колона з мармуровим вінком лілей. Ігор за Бурського не молиться (адже ж поляк!), але думає про колишній двір і давнє панське життя. Бурський, кажуть, був непоганий чоловік, не такий, як дідич із "Панських жартів". Але господар з нього був нікудишній і тепер усю панську землю розкупило село, а на фільварку халатясті жиди сидять.

І до родинних могил Корчинівських іде Ігор — тут його вуйко Ігор лежить, на якого честь і його назвали Ігорем, кажуть, помер він малим хлопцем від менінгіту. І другий вуйко, Іван, який, власне, взагалі не жив, лиш охристили його "в утробі матері", так принаймні тітки між собою говорять пошепки.

Ігор сумлінно відмовляє два "отченаші" й вертається назад шукати книжку в траві й готувати лекцію.

"СПАЦЕР"

"Спацер" — прохід, це не лиш сімейний обичай Корчинів, а свого роду обрядова функція. Від весни до ранньої осені, коби лиш гарна погода була, всі на

прохід ідуть перед вечером, цілою громадою. Це для них і поворот до природи і свого роду спорт (бо фізкультурою, назагал, приходство не цікавиться) і врешті ще одна нагода для сімейної конвєрсації.

Як у кожному обряді, так і в лисовицькому "спацері", є власні щораз повторювані фази. Насамперед — фаза скликання:

"Олесь! Ти хочеш іти на спацер?"

"Дарцю, хочеш на спацер іти?"

"Ігор! Славцю! Та де ті дітиська поділися? Ми йдем на спацер, збирайтеся, скоро!"

І з усіх закамарків приходських вилазить молода й наймолодша генерація — одні з радісним вискотом, як Славця й Ігор і менша від Ігоря перкатенька внучка Зоня й ще менший братчик її — Ромцьо. Другі — з належною повагою власного дорослого віку, ще інші — як Дарка й Олесь — із злісними протестами (мовляв, який там, до дідька, спацер, не дадуть чоловікові спокійно почитати книжку?!). Але це вони тільки так удають, а на прохід кожного аж тягне, куди більше ніж до книжки.

Друга фаза — рада сімейна: Куди нині йти на прохід — у Берестки, на Копань, чи на Бручевицю? Берестки найближчі, але нецікаві, пласкі. Бручевиця — чудовий прохід, там єдиний у цілій околиці березовий гай, але ж туди далеко йти. Копань — стрімка гора, тяжко там старшим лізти. Врешті вирішують по-демократичному — куди хоче більшість.

І ось ідуть вони — нині вирішили — на Копань. Наперед, звісно, діввора біжнить — Зоня з Ромчиком. І Славця й Ігор — на проході вони знов стають малими дітьми, за метеликом гонять, за цвіткою, за блискучим камінчиком лазять. У них мрія тепер — знайти "золоту міку", що про неї їм хтось розказував — ох, якби їм

знайти хоч кусочок тієї легендарної "міки"! Разом із ними вганяють приходські пси — великий мішанець Босий і чорненький Шпунтик — птахів полошать, ловлять хом'яків.

Далі дорослі йдуть, Олесь щось енергійно розказує, він у Львові студіює тепер на тайному українському університеті й оповідає предивні, прекомічні історії про колеґ і професорів і про поліційні арешти й про "хрунів" — отих, що зломали бойкот і пішли студіювати на польський університет. Хрунів, звичайно, треба бити. І зараз же зав'язується завзята суперечка між ним і Даркою. Дарка насправді зовсім погоджується з бойкотом і з атаками на "хрунів" — але вона протриває з привички, щоби дискусія йшла, та ще тому, що вона, як каже Михайло Колюга — "півперечна". І зривається завзята полеміка, всі проходжани прилучуються до тієї чи другої "партії". Більшість, очевидно, за Олесем, і Дарка мовкне на хвилю — ображена.

Більшість? А так — за Олесем і Марта обстає з молодим романтичним запалом і новий інструктор Василь Соплинець — анемічний блондин, аматор модерної поезії, і навіть мовчазний і несміливий "вічний наречений" Дарчин, студент агрономії Голинський. І за те Дарка його зараз же при всіх вилаяла "дурним ідіотом" — і Голинський вже до кінця проходку мовчатиме розжалоблено. А Дарка нічого — за п'ять мінут починає оповідати якусь анекдоту з сільського побуту. Бо вона — родинний гуморист, уміє найкраще "бавити" кожне товариство.

Люба й чоловік її — о. Степан Прус — у дискусії не приймають участі, вони цікавляться тільки "практичними" справами. Аж дивуються Корчини, як отой Прус за декілька років переробив їхню сестру, не

даром він із Угнова походить, а там, кажуть, усі - матеріялісти й купецькі душі. І нині Люба вже не та легкодушна красуня, що колись, нині вона вміє складати домашній бюджет і відкладати гроші до банку й облічувати, скільки її коштуватимуть діти — Зоня й Ромцьо. Ну, зовсім, якби вона не на приходстві родилася, а в якогось ремісника чи купчика. Та ж про гроші, бюджети й ощадності Корчини й приятелі їх таки принципово не говорять, та й правду кажучи — нема й про що, бо в Лисовичах ніхто — крім Прусів — не мав ні грошей, ні ощадностей, ні домашнього бюджету.

Зрештою, отець Степан навіть не йде разом із молодого генерацією, а позаду. Він — найкращий зять — по-джентельменськи підтримує бідолашну їмость Марію, яка нині наважилася піти на прохід також, і якій так тяжко лізти на стрімку Копань-гору. Вона безсило задихається, спираючись усією кругленькою, невеличкою фігурою на рам'я зятеве. Її генерація — не та, що тепер, не така, як отієї стриженої Дарки, чи вирахованої Люби Прус. За її часів "випадало" всім дамам бути безсилими й делікатними в товаристві, хоч у кухні вони могли бути крикливими тиранами дітей і служниць.

Ціле товариство виходить на Копань — невисоку, але стрімку гору, що нависла над самим приходством і церквою. Збоку — урвище, де Ігор із Славцею тепер нераз шукають "золотої міки" й де раніше вони залюбки качалися стрімким узбіччям із гори вниз — ох як весело було тоді, як у голові крутилося! Далі — краєм гори простягнулися глибокі, кручені окопи, ще з Світової війни. Хто копав їх? Мабуть москалі, бо на захід звернені.

І Олесь скаче в рив і з молодечою фантазією прицілюється з уявної рушниці на захід.

Гарно, як ніколи ще, пахне яблуневий цвіт...

"От, уявім собі" — каже — "що від заходу підходять поляки, он там, розстрільною. А я тільки прицілився — бах! — і поляк упав підстрілений — як заєць."

Усі жінки протестують в один голос:

"Ні, так не можна" — кажуть. "На війні тільки найжорстокіші вояки стріляють із прицілу до видимого ворога — а так — всі тільки навмання, Богові в вікна."

Ігор не погоджується, думає: "І звідки ті жінки знають, як воно там, на тій війні? І чого марнувати кулі?" А він, Ігор, стріляв би таки з прицілу. Він найрадше стріляв би тепер із револьвера — отак, як Степан Федак недавно до Пілсудського стріляв. Ох, як усі славили б його, як героя! Як відважно він ішов би на смерть — чи в тюрму! Але в голос Ігор говорити не наважується.

З проходу вертаються пізно, геть звечоріло й місяць великий викочується на сході, а на заході все ще фіолетні хмарки.

Ігор шепче Славці: Яблуні цвітуть, давай поліземо на "нашу" яблуню за шпихліром, там гарно так!" І лізуть разом, вона на "терасу", він на найвищий "трон" — так, як колись, у давні, добрі часи лазили, як ще малюками були. І дійсно — гарно, як ніколи ще, пахне яблуневий цвіт, місяць освітлює все таємним, незвиклим блиском — "мов ті бенгальські вогні на сцені театру в Кам'янці" — думає Ігор, а в голос не каже нічого, адже Славця ніколи не була в Кам'янці.

... Це була остання Ігорева дитяча ескапада із Славцею. Вже на другий тиждень вона почала, невідомо чого, бокувати від нього, і бавитись не хотіла вже й на прохід не йшла, виправдуючись якоюсь таємничою недугою. Вона перестала цікавитися й "золотою мікою" й метеликами й хом'яками, а стала

накручувати волосся "рурками" й приглядатися сама до себе в дзеркалі. Вона стала дівчиною, а Ігор все ще залишився... дівчаком.

ДОЩОВИЙ ДЕНЬ

...Надворі дощ. У великому Середньому покою — темно, бо ж вікна від півночі й заслонені молодим листям саду. Нудно — як в осені.

В сальоні грають у карти, весела така гра — "ремі". Ігорові дуже хотілося б заграти також, але ж там уже комплет грачів — Олесь і Люба й Марта й Славця-зрадниця, всі жартують, приспівують, пересварюються, "кібіци" через плечі заглядають — нема тут місця для нашого молодого героя.

Врешті він, витягнувшись на весь свій невеликий ще зріст, відходить з погордою від грачів — а ті навіть не помічають того. Ігор думає з гіркістю: "Ну, яке це дурне, все таки — грати в карти! Як можна стовбичити весь день над погано розмальованими кусками картону? Краще піти вже до Канцелярії, знайти цікаву книжку, почитати щось..." Адже ж він, Ігор, все таки, не якийсь приходський філістер, а молодий інтелектуал.

Книжковий запас у лисовицькій "бібліотеці" й читацькі зацікавлення Ігорові за останні чотири роки значно збільшилися, бо молоді Корчини (що б про них не думав Ігор) читати люблять і читають часто, в хвилинах вільних від проходу, балачки й карт. Читають, звичайно, не модерну поезію, бо то "глупе", та й найрадше таки читають перекладну літературу, типу, що його американці охристили б "міддл бров". В

оскленій шафі лежать і брошури "Бібліотеки Діла" і Келлерманів "Тунель" і Зелігера "Синя Фльота" і новелі Мопасана й повісті Золя, все, звичайно, в перекладах, українських чи польських. Лиш найстарша дочка Корчинів. Оля Пекар, у себе вдома гордо й сумлінно перечитує друковані дрібнюсіньким мачком німецькі видання "Рекляма" — очі псує.

Ігор також перечитав уже майже всю лисовицьку шафу — хоч Золя й Мопасан йому здаються майже порнографічними й часом сумління мучить його — а може це — "злі книжки", як у катехизмі сказано, може поповнив він страшний "задержаний гріх"?

Але нині Ігор зробив на найвищій полиці шафи нове відкриття — "Малженьство досконале", польською мовою й у подертій обкладці. А там такі цікаві ілюстрації й пояснення, читаючи їх і приємно якось і страшно робиться.

Читає Ігор, освідомлюється. Ну, це вже не колишні Мартині аматорські інформації, а наукова, серйозна книга. Ігор з цікавістю розглядає анатомічні рисунки, перекрої, червоні схеми кров'яних судів — і нагло йому зовсім гидко робиться. Фе, яке погане все, мов покряяне звіринне м'ясо в жидівській ятці в містечку — і де ж тут мрії про кохання недосяжне, про романтичних красунь?

А крім того ще, ця книжка здається Ігореві очевидячки "зла" — і "гріх задержаний" буде й розгрішення сповідник не дасть. Та й як йому з такого поганого гріха сповідатися?

І "Ідеальне подружжя", кинене гидотним рухом, летить знов на горішню полицю шафи, там, де лежить від років уже, й досі не прочитана Ігорем, "Анна Кареніна"....

ПЕРШЕ КОХАННЯ

Яке було відношення дванадцятилітнього Ігорчика до "красної статі", до дівчат-одноліток? Було воно неоднакове, контрастове між реальністю і мрією, як то звичайно буває в нашому суєтному житті.

У мріях і розповідях таємних, "собі самому", на самоті, Ігорчик уявляв дівчат страшно романтичними, етеричними, майже янгольськими створіннями. Навіть асоціювати їх із якоюнебудь біологічною функцією йому здавалося святотатством і образою. Всі вони — оті царівни з мрій — були ніжні й стрункі, із золотистим волоссям і голубими (звичайно!) очима. Вони були безпомічні й слабкі, але це лиш для того, щоб якийсь безстрашний лицар (от так, як Ігорчик із мрії) міг оборонити їх від лютого ворога чи дикого звіра.

А насправді — дівчата навколо Ігорчика не були ніяк подібні до вимріяних царівен. І волосся не золотисте в них, а звичайний галицький "шатен" — усі відтінки темно брунатного кольору, і очі не сині, а "пивні" якісь, і не безпомічні вони, а крикливі й зачіпливі. То й відношення Ігорчика до них було незацікавлене й сповнене погорди й легковажності. А вони так само мало цікавились Ігорчиком.

Та це не завжди було так. І часом — несподівано для самого юнака — в нього раптом пробуджувалося романтичне почуття до дівчини, вона ставала для нього на деякий час винятковою, омріяною істотою, не зважаючи ні на зріст ні на стан ані на колір очей чи волосся. Просто кажучи — Ігорчик закохувався.

От тепер нагадується йому, як ніжно він любив колись, ще "на Сході", в містечку Ярузі над Дністром, маленьку Лідочку, попадянку чорнявеньку, з якою він

разом вичитував передвоєнний "Мірок" і Гоголя в російському виданні. Вона була на рік старша від Ігоря, кароока й темнокоса, насмішкувата така. Щоб доказати їй власну відвагу й мужність, Ігор хоробро поліз на стрімку "стінку" Дністра, мов той альпініст, що лазить по гірських скелях. А скінчилося все те для нього сумно — натягнув в'язи в носі, тиждень пролежав, стогнучи, а потім кульгав, мов старий, а Лідочка, безсердечна, сміялася, "інвалідом" називала...

Ну, але він тоді був дівчаком, а тепер інакше, він гімназист другої кляси і майже мужчина. І нині він таки "направду" закоханий. У кого? Ну, звичайно, в кузиночку Вірусю. У неї таке миле, округленьке обличчя і очі великі, чорні і вона ними так мило дивиться на Ігоря, видно він — не байдужий їй, хоч на три роки молодший. А до того, говорить вона з пречудовим лемківським акцентом...

Віруся, зрештою, своячка не близька, любити її не гріх. Навіть географічно вона геть іздалеку, вона з славного лемківського, попівського роду Боркутів. Боркути, звісно, "москвофіли" всі, завзятуші "кацапи", тільки ж Ігорчикові й це тепер не важливе. Зрештою, мати Вірусі, повдовівши, переселилася з гір до Перемишляде, "тримаючи дітей на станції" якось проживала сама й дітей виховувала. Бо в їмості повдової, звичайно, нема ні пенсії, ні кола, ні двора — "попа хоронять, а попадю з села гонять" кажеться.

І от тепер і мати й дочки Боркути залюбки заїжджають у Лисовичі, то на вакації, то на Різдво чи Великдень. Лисовицьке приходство гостинне й просторе, не те, що їхнє мешкання в місті, де майже в кожній кімнаті гімназисти-квартиранти порозсідалися.

А Ігорчик закохався не на жарт і вночі сняться йому кругле личко і чорні очі і говорить і жартує він із

Вірусею на диво відважно, навіть навчився від неї усяких російських "циганських романсів" — "Там мчїтса тройка удалая" і "За чарующїй взгляд" і "Очі чорніє", ну, зовсім забув про свою давню антипатію до "кацапів". Він ходить поважно й замріяно й виструнчується на увесь свій дванадцятирічний зріст і пригадує з вдоволенням, що хтось там узяв його за чотирнадцятирічного, словом, хїба він Вірусі не пара?

...Неділя перед вечером. Приємна, "блакитна" година, коли ще не засвічують ламп, а кімнати потапають зразу в рожевому відблиску Заходу, а потім у романтичному смерканні. Ігорчик у найкращому, поетичному настрої заходить у "канцелярію", аж раптом...

... У кутку, на ліжку сидять, тісно притулившись, дві постаті — Віруся Боркут і вуйко Олесь. Віруся тихо сміється, а Олесь і голубить її і пригортає і до вушка наспівує, зумисне перекручуючи популярний галицький романс:

"До мене ся присуваєш
І мене цілуваєш..."

і цілує покїрно розхилені повні губоньки Ігорчикової мрії-коханя...

Ну, звичайно, Ігорчик знає, що вуйко Олесь — весельчак і цілувальник і до Вірусі в нього напевне нема серйозного відношення, от просто так цілуються собі "від нічого робити". Але ж найбільше Ігорчика болить, що вони цілуються таки при нїм, його зовсім не завважаючи, так ніби він — не живий, закоханий юнак, а мебель якийсь, стїл чи крісло. І він, піднісши гордо голову, виходить із кімнати, на устах у нього роблено-цинїчна усмішка, а в серці йому гірко-гірко.

"Дівчата!" — думає Ігорчик у болючому гніві. "Сорому ніякого не мають, тьфу! А й вуйко Олесь — такий! Такий! Ну, що воно за граматична форма така — 'цілуває'?"

І Ігорчик набрався тоді ненависти до жіночого роду, мізогіністом став — на цілих декілька місяців...

ГОЛЛІВУД У ЛИСОВИЧАХ

Марта Корчин так і не поїхала до вчительської семінарії в Перемишлі, дарма що в неї були вже й вступний екзамен і власна валіза спакована. Але інакше вирішила доля — чи пак фінансова ситуація на лисовицькому приходстві — і Марта вже другий рік навчається вдома приватисткою під опікою інструктора-студента.

Марті вже шіснадцять років — і вона романтична, фантазійна, гарненька дівчина, хоч личко в неї по-польському рум'яне, а постава трохи коренаста — по-галицьки. Марті страшенно хочеться вирватись із села кудись, у широкий світ. Їй хочеться таємних пригод, страшних небезпек, цілунків із романтичними коханцями, такими чорноокими, лицарськими, з лискучим чорним волоссям — отакими, як на американських фільмах, такими, як Рудольф Валентіно. Марті хочеться — "ескапізму".

Для цього, власне, "ескапізму" молодих дівчат і для дешевих романтичних прагнень світового дрібно-міщанства, тепер, у середині двадцятих років, працює повною парою американський Голлівуд, те, що американці називатимуть "машиною мрій". Звідтіля розходяться по цілому світі — від Львова по Тімбукту

— незліченні, плиткі, зовсім відорвані від реального життя фільми. Фільми "німі" — і тим вони романтичніші, тим легше продавати їх у Галичині — чи в Галилеї, змінивши тільки англійські на польські — чи арабські написи. А решту настрою доповнює бадьорий — чи сентиментальний акомпаньямент самотнього піяніста в темній залі кіна, а решту доспівають — домірюють собі самі маси безкритичних глядачів.

"Ах, Мальвіна, та Мальвіна,

І пішли разом до кіна"...

— деклямує Ігор раз-у-раз гумористичну віршу з "Діла"...

Але на селі, звісно, кіна нема. І нема його в поблизькому містечку, треба аж до Перемишля чи до далекого Львова їхати (цілих 60 кілометрів!), щоб подивитися на фільми. А без фільмів нудно Мартусі на селі — хоч помирай!

Та на щастя і Марта й Ігор і Славця знайшли доступ до американської "машини мрій", навіть не виїжджаючи з Лисович. Як? А через їхнє нове знайомство з вигнанцями з "далекого" Львова — сім'єю Грициків.

Старий Василь Грицик був по професії залізничником, хоч народився в Лисовичах, господарським сином. Він ще за Австрії у Львові служив і придбав собі там чималу сім'ю, зовсім не лисовицьку з вигляду, а тепер поляки звільнили з роботи його — бо не хотів "перенести метрики". І львівська родина Грициків замешкала в батьківській мужицькій хаті, дивно відбиваючись і костюмом і поведінкою від решти односельчан. Старий Грицик — мовчазний і зажурений, Грицичка з намащеною "панською" мовою, дві старші дочки — Маруся — зовсім таки міська панночка, Єва — чорнява красуня, решта сім'ї —

дрібнота, помалу асимілюється до мужицьких ровесників.

Ігореві найбільше з усіх подобається молодша дочка — Єва, але він ні за що не признався б до тієї потаємної симпатії. Зрештою, і його й Марту й Славцю таки найбільше цікавить Маруся, бо вона вміє так чудово оповідати американські фільми, колись у Львові бачені. Вона оповідає не саму лиш фабулу, але й поетично описує мистецькі й психологічні ефекти, драматично спиноє розповідь, коли героїня лежить прив'язана на рейках — а потяг-експрес наближається з нестримною швидкістю... Вона пластично змальовує всю плюгаву вдачу "Чорного Характера", захоплено описує вродливість і відвагу лицаря-рятівника. А приходські юнаки-дітлахи сидять мало не з відчиненими ротами, вони мов власними очима бачать на уявному срібному екрані — фільм — такий чудовий, повний пригод — американський фільм!

Мабуть Самуїл Голдвін і Л. Маєр і Дж. Цукор ніколи й не думали, що найвірнішими поклонниками їхнього мистецтва були — троє галицьких підростків у селі, де ніколи не було, й досі напевно нема, ніякого, навіть найпримітивнішого, кінотеатру....

РОМАНТИЧНИЙ ІНТЕРЛЮД

Коло приходства, від полудня простягнувся "газон" — по-простому — квітник. Та й усі інші приходства в околиці мають свої квітники, але "газон" у Лисовичах славний — просторий такий, з усіх боків обсаджений височенним живоplotом. Колись, ще за

доброто австрійського часу, той живопліт обтинали що року величезними ножицями, але тепер ніхто його не чіпає й граби, липи й ліщинові кущі в ньому ростуть, як самі хочуть і стоїть собі лисовицьке приходство мов у лісі, лиш комини й вершечок гонтяного даху видно здалеку. А на газоні — цвітучі кущі всякі, жовті, білі, рожеві, давно насажені, буйно розрослі, вже й назви їм ніхто не тямить. У кутку, дві високі смереки ростуть, на них узимку ворони товпляться, а весною такі чудові червоні шишечки висять, мов прикраси ялинкові. Між смереками Микола Пекар (він майстер на всі руки був) збудував штудерну альтанку з соснових лат, а по альтанці пнуться червоні пучечки рож. Яке прекрасне місце для закоханих пар, щоб на ньому зітхати до місяця, але ж тепер, здається, в Лисовичах зітхати нема кому.

Та чи дійсно нема?...

Та й ще на газоні розкидані чудові кльомбий грядки й на них повно всякого городового цвіту — ось тепер, на весну, цвітуть іриси й відцвітають нарциси пахучі. а плекає всю ту квітяну розкіш — не повірите, хто - Олесь Корчин — студент, гуляка й джигун, який у душі своїй дуже любить цвіти, але страшенно сердиться, коли їмость Марія похвалить його за його огородництво — при людях. Де ж таки — сором чоловікові робити "бабську" роботу! На газон висувається з приходського будинку — ганок, колись гарненький, із вигідними лавочками й столом, а нині напів розвалений, лиш одна лавка зосталася. А на лавці Ігор сидить, вивчає латинську граматику другої гімназійної класи. Вчиться напам'ять "вїймки третьої деклінації мужеського роду".

Звичайно в Ігоря, кажуть, пам'ять добра, раз перечитає — затямить усе. Але нині йому якось не лізе

в голову. Може тому, що надворі весна і сонце гріє так тепло крізь навислі галузки дикого винограду й бджілки брелять, до ірисів летячи. Та й ще щось причувається Ігореві — щось наче гусятко мале пищить з-під куща ямину...

Ігор зконцентровано й уперто шепче:

"І всі на 'ніс' — 'гвіс' з попереднім співзвучком" — "І всі на 'ніс' — 'гвіс' з попереднім співзвучком"....

Та що це, ні, йому не причувається, не гусятко пищить, а чути виразно Мартин смішно тонюсінький голос:

"Їзууу! Їзууу!".....

І дивиться Ігор — під ясином Марта лежить на траві, ніжно гладить наїжену біляву чуприну інструктора Василя Соплинця й цілує його в рожевий, спочений лоб і примовляє, по-дитячому шепелявлячи:

"Їжуууу!"....

Якби ось зараз із безхмарного весняного неба в ганок ударив грім — то Ігор не здивувався б більше, ніж тепер із цього мимовільного відкриття. Виходить — Марта закохана! І то в кого — в Соплинця! Ну, Марта ж, звісно, доросла вже, їй шіснадцять літ, їй можна кохатися й цілуватися, про це навіть у піснях співають і поезії пишуть, так, видно, гарно й добре. Але Соплинець! Як можна любити Соплинця — він такий сухий і нудний і руки в нього все холодні й вогкі, а шкіра рожева вся, а коли дотулитись до неї пальцем, то лишається білий кружечок від дотику. Фе!

Це так думає Ігор — а Марта думає інакше — з перспективи свого шіснадцятого року життя. Василько Соплинець їй здається й розумним і гарним, у нього очі блакитні такі й білява чуприна й минуле — героїчне, він сам про себе розкажує, що він був "непоследіною особою при Петлюрі" — хоч Дарка сміється, що він

певне тільки в Ставці Головного Отамана на варті стояв...

Зрештою, Марта йде тільки за традицією Корчинівською, за прикладом старших сестер. Адже всі вони досі виходили заміж за інструкторів — то чому вона не може також? Бо, зрештою, в Лисовичах жениха не легко знайти.

Таємниця Мартусі й Василя Соплиця (а від нині й Ігоря) не залишається довго таємницею. Отець Корчин і їмость не дуже й дивуються — дівчина ж росте, а Соплицець, усе таки, вже майже скінчений студент, партія непогана. Але молода Корчинівська генерація дуже не сподобала собі нового кандидата на шваґра й мов завзялася "збрідити" його Мартусі. Вже він для них і дурний і поганий і мало що не большевик! А найкомічніше в нім те, що він — фанатичний звеличник поезії Павла Тичини!

Літературні смаки Корчинів — дуже консервативні, і в поезії вони дальше "Кобзаря" й "Зів'ялого листя" (та ще різдвяних віршів Лепкого) йти не хочуть. "Молода муза" для них була анатема, Пачовський — модерніст, а Яцків — таки просто дурень і все! А тут отой Павло Тичина! Мова в нього комічно "наддніпрянська" й пише таке щось, що в нім "ні голови, ні ніг":

"Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух,
Лиш соняшні клярнети"...

Ну, при чому тут пан? І що має спільного з сонцем музичний інструмент — клярнет?

"І линув я і я зорів,
Акордились плянети"...

Та дійсно, прошу панства, як можна отак змішувати музику з... астрономією?...

Бідолашний Василь Соплицець і блід і червонів (з

його комплексією це йому легко приходилося), боронячи свого поетичного кумира — Тичину перед нападами лисовицьких філістрів. Але це його в очах молодих Корчинів робило ще глупішим і комічнішим.

Коли ж Василя Соплинця випадком у Лисовичах не було, тоді жертвою сімейного гумору ставала Марта. Ось вона сидить біля стола в Середньому покою, насуплена, лиха, а з усіх боків сипляться на її адресу й на адресу її коханого колючі дотепи. І в серці в Мартусі будиться мимохіть сумнів — чи дійсно ж він — Васильчик її — такий гарний і мудрий, як їй здавалося зразу?

Щоб ще більше підкреслити власні гумористичні аргументи, Олесь Корчин удається ... до пластики. Він нашвидку вирізує з паперу лялечку — Василя Соплинця, довготелесу таку, з незграбними ногами й довгим носом, показує її й приговорює:

"Ось тепер наш Соплинець іде в Перемишлі по вулиці, а тут стоїть ліхтарня" (за ліхтарню править кухонний ніж), "Соплинець хоче обминути її, а тут — бац! — зачепився за ліхтарню великим носом"...

— і лялечка повисла довгим носом на кухонному ножі.

Мартуса вибухає плачем — вибігає з кімнати...

"Донна е мобіле" — співається в опері Верді, "жінка — змінлива!". Особливо, коли тій "жінці" лиш тільки шіснадцять літ, коли її коханого всі критикують, і коли вона — поїхавши незабаром у школу — побачить у місті силу-силенну хлопців, гарніших і молодших від її першого милого.

І сталося так, що півроку пізніше кохання Мартусі Корчинівни з Василем Соплинцем остаточно розбилосся, а до Лисович приїхав новий студент учити дітей до гімназії...

СЕЛО

Лисовичі — чудове село, коли на них дивитися здалеку, з одної з навколишніх "гір". Найкраще — з Копані. Церква й приходство на горбочку пишються, школа й кооператива — скромно, внизу. Зелений вигін на "Ставиську" вкритий білими й жовтими цятками гусей і гусенят, потік — без назви — зарослий вербами, саджавка кругла, мов дзеркало. А кручені вулички й хати білі серед високих черешень, зелених садків — зовсім, як у Шевченка:

"Хатки біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
у піжмурки в яру іграють"...

А яке воно зблизька, оте село? А люди?

І тут доводиться признатись із соромом, що Ігор — демократ і мужицький внук — мало знав ізблизька оте село й людей у нім. Чому? Змалку його, та й інших приходських дітей, не пускали бавитися з ровесниками в селі — "дітиськами", бо ж "дітиська" нечемні і говорять "погані" слова, ще чого доброго й Ігор навчиться отих "поганих" слів і доведеться йому з того сповідатися.

А пізніше, коли Ігор трохи усамостійнився, його відпихали від села вбогість і задуха внутрі мужицьких хат. Лисовичани були такі інакші від мальовничих "селян" у народніх п'єсах на сцені й навіть інакші від Ігоревих свояків у батьківському, подільському селі. Там — хати були заможні й просторі й люди чисто вдягнені й не вживали вони непристойної лайки. А тут...

Все таки, дванадцятилітній молодий ідеаліст відчував конфлікт поміж його "демократичними"

поглядами й власною ізоляцією від села й він деколи намагався наблизитись до "людей". І завважував, що, на диво, консервативному о. Михайлові й гордій їмості й навіть насмішкуватим молодим Корчинам було легше знайти спільну мову з селом, ніж йому, з усіма його ідеалами.

Це було насамперед тому, що він був лиш "пів-крови Корчин" і на селі сидів тільки гостем — час до часу. Йому ніколи не пощастило навчитися як слід лисовицького діалекту, ані того звичайного, сільського, ані того "панського", що ним розмовляли на приходстві.

А далі — він переконався, що Лисовичі були страшенно консервативне село. Їх "ідеологом" був старий Михайло Колюга, який говорив "Слава Ісусу" до лампи, бо так його колись навчив "добрий пан". Їхнім гаслом, що його раз-у-раз повторяли і Михайло Колюга і їмость Марія, було: "Не просім Бога, жиби інші пани настали, іно жиби ті ліпші стали!".

Лисовичани ненавиділи зміну, всяку зміну. Вони на правду любили свого "старенького" цісаря й ще досі плакали за вбитою Єлисаветою. А Польщу вони ненавиділи не стільки навіть з українського патріотизму (про Листопад деякі старші казали — "І нащо було тої бунтації робити?"), а тому, що це нові пани настали, та й не "ліпші" вони, ой, не ліпші!

Ігореві легше було розмовляти з ровесниками — молодими пастухами. Він навіть пив із ними доморобний "мід" на пастуший празник — святого Петра та курих їхні клоччяні "цигарки". Від одного й другого його боліла голова. Та й ще вражала його груба мова й жорстокість малих дикунчиків, яких головним виховним засобом був батьків ремінь і материна лайка. Колись, ще дитиною, він гірко плакав

над викиненими з гнізда писклятами, його аж трясло, коли бачив, як хлопці "пускали млинка" із хрущів, чи знущалися з півмертвого щура.

Село жило й росло, начебто, без зміни, вбоге, консервативне, перелюднене, щасливе на власний лад. Все вужчими ставали "батоги" вузеньких селянських нивок, мальовничо розкиданих по узбіччях лисовицьких "гір". Пастухи росли й ставали конюхами, підпарубочі — парубками. А коли підросток перший раз косив сіно, він "ставив" горілку товаришам і його врочисто "фричували". Старший парубок вилазив високо на стріху й кричав зично на все село:

"Кутени, Волени, Сторонени, Зазамчени — дайте знати на Діброву! Хто би сказав, що Іван Калита не вміє косити, той дістане три рази г писок!"

Далі молодий Іван до дівчат ходив, і готувалося весілля — довге, коштовне, з "троїстою" музикою. На приходство приходила "молода" з дружкою — такі молоді, рум'яні, засоромлені, всім доземно кланялися й просили: Старших — "Прошу вашеці о благословенство!", а молодших — "Прошу вашеці на весіле!". І було весілля й родилися діти й далі ділилися вузенькі нивки. А на приходстві казали: "Чого хлоп бідний — бо дурний. А дурний — бо бідний". Начебто зачароване коло.

Лиш на дні душі того консервативного, напівголодного, вдоволеного села тліла іскра бунту, яка могла вибухнути несподівано й нелогічно — як палячи панський замок — чи ламаючи приходський фортепіан.

І хто міг подумати, що з ровесників Ігорових, отих замуззаних, примітивних "дітиськ", колись виросте нове, інакше покоління села — кооператори, просвітяни, підпільні боєвики?

III. ЛІТО

"Гей поля жовтіють і синіє небо"...
Максим Рильський

ДОРОГА "НА ГОРИ"

Ігореві вже дев'ятнадцять літ. Він і пластун і спортсвець (хоч у футболі незграбний зовсім) і інтелектуал — звеличник Сореля й Донцова — і в Організації призначений районним провідником і в тюрмі півроку сидів. Словом, звідки не глянь — видатний і замітний молодий чоловік. І ніколи вже в пізнішому віці Ігор сам собі не здаватиметься таким великим, як тепер, у дев'ятнадцять років.

Але до Лисович його все таки тягне, такою дитячою, атавістичною тугою — мов до місця народження, до рідної хати. І влітку, ще заки поїхати на студії на чужину, Ігор вибрався в гості до дідуся Корчина.

Подорож із Львова до Лисович не далека й досить приємна. Насамперед — трамваем на львівський Двірець, великий такий, з розмальованими стінами заль і високим скляним дахом. І потяг паровий уже пихкає й димом курить, залізничники метушаться, важні всі, в гарних мундирах, у червоних шапках. Далі — півтори години їзди потягом, з усіх боків долітають уривки польської конверсації — "прошен пана, прошен пана"... жиди всю дорогу заїдають щось, селяни сидять мовчки, поважно, непорушно. За вікнами пролітають знайомі, десятки разів бачені, все цікаві краєвиди. Вечоріє...

На станції в містечку на Ігоря не чекає "фіра" — адже в лисовицькому приходстві вже давно нема коней, а найманого візника Ігор не замовляв у листі, не хотів турбувати стариків. Він же молодий, здоровий і пройти десяток кілометрів йому — дрібниця. Та, щоб швидше було, Ігор піде коротшою дорогою — "На гори" — куди кіньми звичайно не їдуть, бо стрімко дуже.

Ігор вихоплюється на першу "гору" — гарно так, містечко ледве мріє внизу під рожевим світлом заходу, здалека виблискують станційні вогні... Далі дорога в'ється вниз, у балку, геть темно вже, тільки місяць-молодик присвічує. Ігор швидко йде, пруживим, молодим кроком — ще одна гора, знов балка, ліс... Колись давно, ще чотири роки тому, в п'ятій клясі, в холоднюю зиму 27-ого року він їхав сюди лещатами, заложивши хвацько берет на ліве вухо — а праве відморозив тоді, до нині свербить.

Та нині якість так радісно Ігореві, як тому хлопцеві у вірші Лепкого, що то "додому вертався із школи, з міста". Він же дев'ятнадцятилітній молодий чоловік, сповнений почуття власної "дорослості", а хвилюється, як малюк, як колись, хотів би забігти скоріше, він — щасливий з очікування зустрічі, зустрічі з дитинством, із минулим.

Йому ввижається старий приходський будинок і знайомі кімнати й близькі люди, дідусь усміхнений, бабуся кругленька й добра, веселі, балакучі тітки. Він бачить, ніби в завтрашньому ясному сонці, такі знайомі, рідні картини — подвір'я, ґазон і сад, дерева, стежки. І на прохід він обов'язково ходитиме, сам — щоб більше бачити, більше пригадувати. І він — хоч дорослий — полізе на стару яблуню, щоб нагадати часи дитинства. Щоб на чужину повезти оті золоті спогади з "рідних" Лисович.

Ігор хвилюється, довжиться дорога — але ось уже й хуторець видно — "Мазура" — єдиного поляка на все велике українське село. І перший присілок — Кут, і стежка вивозом, колишнім замковим ровом і сад "За хатою" — сливовий сад.

Ніч темна, та Ігореві, все таки помічається, що приходство якесь не те стало — принишкло, постаріло, обідніло. Город необсаджений, завалений паркан, порожна клуня...

У снігах темно, важко намацати замок у дверях, але ж у кухні — людей стільки й світло аж очі разить — від нафтової лампи число вісім — Ігоря чекають уже, сміх, привітання, обійми бабусині.

Бабуся ще більше змаліла якось і схудла й сукня на ній стара, вся полиняла. А дідусь — ледве ногами соває, підпирається костуром, сиве волосся його геть прорідло, але усмішка все та сама — розумна й добра. А молода генерація — нічого, мало змінилася, тільки Славця — доросла вже, єдина з усіх дівчат Корчинівських на університет пішла. А біля неї наречений "крутиться", колега з університету, Ярослав, обидвоє вони — поважні такі, разом тримаються, все шепчуть щось, пересварюються. Може й цілються — як не бачить ніхто. А Марта, бідолашна, з чоловіком і дітьми в одній кімнаті тиснуться — без роботи сидять у батьків. І ще одна нова людина на приходстві — "сотрудник" Левич, невисокий, чорнявий панотець, помагає недужому о. Корчинові в парафіяльній праці.

І дивно Ігореві — кімнати якись менші здаються й стелі нижчі й люди бідніші й не такі гарні, як колись. Але все таке близьке й рідне йому, ні він таки не розчарувався новою зустріччю з Лисовичами. А завтра буде сонце й сад і прохід — гарно буде завтра.

БЕЗРОБИТНА ІДИЛІЯ

Марта, відомо, була романтична дівчина. Але вона ніяк не відрікалася приходських традицій і добре знала, що призначення жінки — вийти заміж і мати дітей. Тому всі перемиські залицяльники й кавалери її — і Володко-підпільник і "мамин хлопчик" Тусьо і Славко-пластун і навіть жидок-українофіл "Мошко Рудий" — були для неї лиш хвиливою розвагою, а чоловіка вона сподівалася знайти таки "вдома" — в околиці Лисович.

І знайшла. Коли хтось хотів би придумати очевидний контраст до Василя Соплинця, то таким контрастом міг би легко бути другий наречений Марти — Дмитро Чапля. Контраст був не лиш фізичний, а й духовий. Чапля — був подібний до відомого ідеалу пізніших американських смотриків — "tall, dark and handsome". Він здавався ще вищим, ніж його метр вісімдесят, бо був стрункий, довгоногий, мов створений для чобіт і офіцерського мундиру. Обличчя в нього було екзотично темне — якесь перське чи турецьке, здавалося, хоч народився він таки в найближчому до Лисович селі. Мабуть рід Чаплів виводився від давніх поселенців княжих — чорних клобуків, чи то може якась прабабуня його згрішила з полоненим турчином. А по вдачі й по славі своїй Чапля був легкодух і джигун і танцював чудово й добре в карти грав. У час, коли наша розповідь точиться, він повернувся якраз додому з армії й із Йозефівського табору.

Не диво, що новий залицяльник Мартин, такий романтичний, такий інакший від сухого педанта Соплинця, зразу ж таки "збив із ніг" нашу героїню й во-

на закохалася в свого Дмитрика на смерть. На приходстві це зразу викликало скандал, бо там після досвіду з Миколою Пекарем і на холодне дмухали, а Чапля не мав ані доброї посади (якийсь кооператор, подумайте!), ані доброї слави в приходському розумінні. Отець Михайло сварився, їмость Марія плакала, але кохання, кажуть, перемагає всі перешкоди й Марта скоро таки вийшла заміж — звичайно — за Дмитра Чаплю.

І Дмитро Чапля виявився, на диво всім, таки добрим чоловіком для Мартусі, мабуть і джигунство й легкодушність його були тільки позою, привезеною з військової еміграції. Подружжя Чаплів жило закохане й щасливе. Аж десь за сім тисяч кілометрів від Лисович ударив грім. Восени 1929 року на нью-йоркській біржі стався "крах" — і системою відосередніх кругів Велика Депресія поширилася по цілому світі. Врешті прийшла вона й до Польщі й тут найміцніше вдарила по українському "Беренлянді", а найболючіше по малому й убогому Повітовому Союзу в Делятині. І Союз збанкрутував і Чапля з Мартою й трьома малими дітьми поїхали в гості до Лисович. Вони стали часткою тієї трагічної класи, яка сиділа "на ласці" в свояків, у сільських приходствах, у мужицьких хатах, без гроша ощадности, без соціального забезпечення, без виходу й без надії — класи безробітних інтелігентів.

Дмитрові Чаплі бідувати — не першина, він уже змалечку, як мужицький син, на возі був і під возом. Та й Марта не привикла до розкошів. Їмость Марія віддала для вжитку їм найменшу кімнату приходства, тут стояло "ліжко на ліжку" й увесь день пахло мокрими пеленками — але ж подружжя ідилія Чаплів від цього аж ніяк не терпіла.

Чапля пробував був заводити новий лад у

приходському господарстві — він же господарський син! Але їмость Марія ніяк не могла стерпіти конкуренції, та ще від нелюбого зятя, через якого вона стільки сліз пролила колись, і вона відогнала Чаплю назад у його малу кімнатку, сиди, мовляв, і до мене не вмішуйся.

Тоді Чаплі нагадалися давні спомини з Чехії й зачитана десь кооперативна лектура й він надумав закласти на приходстві "зразкову курячу ферму". Підлатав старий курник, нагородив кліток, купив кілька десятків курей — і почав яєшну продукцію. Але з півсотні курей, та ще в час Депресії, коли яйця йшли за безцін, вижити важко було й Чаплі його "фарма" давала тільки ілюзію господарської незалежності й пару злотих на пеленки, іграшки й молоко для дітей.

І Чаплі далі жили отак — убогі, закохані, щасливі невдачники, відділені від світу й людей і навіть від решти Корчинів, які все таки мали перед собою хоч якунебудь перспективу. Але ж Чаплі не були цілком ізольовані — бо вони почали працювати в селі, в читальні, "Відродженню" й навіть — у перших початках лисовицького підпілля.

ДИСКУСІЯ НА ПОВАЖНІ ТЕМИ

Поміж Ігорем і Ярославом — очевидна, хоч трохи прихована антипатія.

Ярослав не любить Ігоря за те, що він "штубак". А "штубацтвом" називає Ярослав усякі там молодечі "примхи", різні пропаганди, акції, експропріяції... Та й Ігор, із його молодію амбіцією, "бригідською" фанфаронадою, балачками про Сореля — здається

йому самою персоніфікацією "штубацтва". Бо Ярослав вірить тільки в конструктивну роботу, в культурне піднесення села, в економічні здобутки, а не в якісьтам "лицарства абсурду". Він — рідке явище серед тогочасної студентської молоді, він — переконаний легаліст. А на дні душі він може ще боїться також, що "штубаки" — от такі, як Ігор — чого доброго можуть викликати нові урядові репресії і йому — Ярославу — не пощастить здобути вчительську посаду й він сидітиме безробітним із жінкою, як якийнебудь Чапля.

І за таке саме — за його погляди — не любить Ігор Ярослава. За те, що він — "опортуніст" і в угодівій клерикальній газеті працює, яка гостро нападається на націоналістичне підпілля. І за те, що Ярослав — практичний реаліст, а, на думку Ігоря, всі молоді повинні бути обов'язково романтиками. А якийнебудь Зігмунд Фрейд міг би й докопатися на дні тієї антипатії Ігоревої якогось "сублімованого сексуалізму" — заздрости за те, що Ярослав здобув його товаришку дитячих ігор, Славцю, тіточку-ровесницю.

Між Ярославом і Ігорем зчаста відбуваються словні удари, не бої смертні, а такі тільки козацькі герці.

От і нині. Навколо стола в Середньому покою сидять, як звичайно, Корчини. Люба Прус, що в гості до батьків приїхала, говорить із заможною впевненістю й із погордою "мающих" до "немающих" — говорить про Дмитра Чаплю:

"Та де би я сиділа так тестеві на голові! Та якби я була Дмитром, я би пішла мішки носити, а не сиділа би м так!"

"Мішки носити", це в Корчинів найобразливіша й найважча форма праці, а мову Любину припадково зачула Марта, збоку сидячи, і тепер кидається в дискусію "з кигтями", боронячи милого Дмитра:

"То ти хотіла би, щоб Дмитрик мішки носив? А що тебе то обходить, що він робить? Він без праці не сидить, ми маємо курячу ферму, ми маємо незалежний дохід, від тебе грошей не просимо!"

Ігор збоку сидить, не вмішується до "бабських сварок", хоч він, очевидно, симпатизує з Чаплею. Але він мовчить і читає завзято "свою", націоналістичну газету "Український Голос". Там такі прекрасні статті пише молодий редактор Зенон Пеленський, так і пізнати, що вчився він у добрій німецькій школі, в славному місті Берліні.

Ярослав збоку приглядається і єхидно запитує:

"Ну, що там пишуть? Коли вже починають революцію?"

Ігор спалахує:

"Український Голос", це легальна газета, газета молодих" (Ігор зумисне підкреслює 'молодих') "але там усе ж таки не виписують таких дурниць, як у вашій "Новій Зорі". 'Гамаксойка'! Ну, що той Назарук хоче з тією 'гамаксойкою'?"

Ярослав приймає нестерпний для Ігоря дидактичний тон, тон "старшого", і пояснює повчально:

"Гамаксойками називали колись греки диких кочовиків, мовляв — 'хати на колесах'."

Так, якби Ігор сам не знав того! Та ж він греку при матурі здавав, "форцугом" вийшов.

"Добре, але яке це має відношення до української національної революції?"

"А те, що, на думку Назарука, усякі ті УВО, ОУН-и тощо є виразниками того самого нашого давнього, степового, бунтарського, руїницького духа, який колись скликав Чорні Ради, чи валив Гетьманат у 1918 році"...

"То ви хотіли б, щоб у нас зовсім не було революційного духа, щоб ми корились мовчки? А що дала нам десятирічна робота ваших легалістів, наприклад — УНДО — спольщені школи, закриті гімназії, зруйновані кооперативи?..."

"Ну, гімназії закрито власне через ваше дурне 'Юнацтво', розполітикування молоді. А нищення кооператив, пацифікацію — хіба не ви самі спровокували це вашими ідіотськими саботажами? Чи ви хотіли б, може, щоб знову прийшла пацифікація?"

"Ну, пацифікація" — каже Ігор із запалом, хоч без особливої впевненості — пацифікація принесла й незаперечну користь. Ніщо так не зреволюціонізувало маси, як власне пацифікація." І додає відому втерту фразу: "Для нас — чим гірше, тим краще!"

Ярослав бачить відкритий фланк супротивника й зараз же ним користується:

"Чим гірше, тим краще? То може ви хотіли б, щоб до нас прийшов большевицький режим — там тепер зовсім погано?"

Ну, тут Ігореві бракує аргументу, большевиків же ніхто не хоче, особливо тепер, після ліквідації СВУ. Але на щастя Ярослав, у полемічному запалі, сам подає йому дошку порятунку:

"Зрештою, "Нова Зоря" — зовсім не ундівський журнал, нам із УНДО-м не по дорозі, ми маємо власний світогляд.....::

"Так, ми знаємо, — каже Ігор — ви за целібат, за латинщення обряду, ви навіть атакуєте митрополита за його "східню" орієнтацію!"

Ярослав відбивається, говорить щось про універсальність Церкви, про перевагу нежонатого духовництва в добу небезпеки — але дарма! Симпатія всіх слухачів тепер беззастережно по боці Ігоря, бо

Корчини — народ консервативний, вони обрядові патріоти і в целібаті вони бачать загрозу для провідного прошарка села, для їх власного життєвого стилю, для них самих.

Ігор — досить несподівано й для нього самого незадовільно — виходить переможцем із дискусії. Ярослав сидить лихий — надутий. Врешті ситуацію врятовує "янгол миру" — Славця, вона ж щиро любить Ярчика свого (хоч і свариться з ним) а й Ігоря долюблює з привички й тепер каже дипломатично:

"Ну, ви політики, ви ще колись дополітикуєтесь..."

І обидва молоді політичні супротивники всміхаються, хоч трохи криво й без особливої щирости.

А Ярослав, успокоївшись, повертається до його улюбленої теми — до споминів про Волинь. Він же з батьком прожив там декілька літ і тепер уміє розказувати прекумедні анекдоти про дивних і незнаних земляків — тих з-поза Сокальського кордону. Подумайте — вони їдять квасне молоко з цукром! А огірки — з медом! А як горілку п'ють — ого!

КУЛЬТУРА Й ПОЛІТИКА

Хоч як критично відноситься Ігор до "опортуніста" Ярослава, то він таки не може відмовити йому одного — доброго смаку й широкого зацікавлення в літературі. Він і Славцю вже на свій лад переробив і в лисовицькій "бібліотеці" в Канцелярії появились нові книжки, здебільша з польської "Бібліотеки Нобелівських Лавреатів". Останнім часом ціла молода

Корчинівська генерація закохалася в Джона Гелсворсі й усі навипередки перечитують "Сагу Форсайтів" і "Людську Комедію" й дискутують при столі в Середньому покою красу й романтичність Ірини чи примхи молоді Флер. Аж дивно слухати, як приходські селяни знаходять багато спільного з будівничими англійського капіталізму, мабуть тому, що і в одних і в других є той самий глибоко закорінений консерватизм і антипатія для всяких абстрактних "дурниць". І Ігор перечитує "Сагу" й захоплюється ясним, простим, прозорим стилем автора, таким інакшим від деяких сучасних українських, східних і західних, письменників, епігонів європейського "модернізму". Він віднаходить і себе самого в молодому Велові Дарті, що то був "пів-блязня, а пів-форсайта". Але ж ні, думає Ігор, у нього самого нічого блязенського нема, хоч може й є трохи Пекарівської фантазії...

Але, крім нових авторів і "Лавреатів Нобеля", в Лисовицькому приходстві появилася ще щось новішого — перший зародок культури нової доби — "культури з бляшанок", чи "масової культури", що двадцять літ пізніше розпаношиться по всьому "цивілізованому" світі: У Лисовичах появилася перше радіо.

Початок був скромний. Дмитро Чапля за п'ятнадцять злотих купив маленький "кришталевий" апарат, що в ньому вся техніка — лиш блискучий камінчик, сталеве вістря дротика й кілька пружин у коробці, та ще й слухавки- навушники.

З цим апаратом Дмитро Чапля лежить у його маленькій кімнаті, на ліжку — цілими годинами, в час вільний від "курячих" зайнять. Він слухає на ньому чудесних, далеких передач, слухає музику

симфонічних оркестр, яка ніколи ще раніше не доходила до Лисович, слухає вісток про абесінську війну й про виборчу перемогу Гінденбурга й про японську агресію в Китаю — і вістки ті радісно передає всім Корчинам і селянам у читальні, з невідлучним, оптимістичним коментарем:

"А може таки буде війна!..."

І всі тішаться. Навіть старий, геть посивілий вже, Михайло Колюга примовляє, вийнявши люльку з беззубого рота:

"Цццц — війни!..."

Бо дуже вже надоїла всім "панська" Польща й жити на селі чим раз сутужніше стає, навіть тих пару грошів на сіль і "гас" у кооперативі важко дістати й кожний сірничок розколюють на четверо — а податки тягнуть, а "здекутори" по хатах ходять...

То й у виборах останніх Лисовичі голосували на "вісімнадцятку" як один муж. Тільки стара Марина Шевчичка вперлася голосувати на урядову "одинку", бо "пан їй дав п'єтку" за той її голос. Але молодий син її, Миханьо Шевців, уночі хитро підміняв мамин "номерок" під подушкою, а Марина, номерів не знаючи, так і кинула отой папірець у виборчу урну, не дотримала віри доброму "панові". І Миханьо з радістю розказував, як поліційний командант на Лисовичі сердився:

"Лісовіце — шляк вас трафі!"

Але пацифікації до села таки не прислав...

Ще щось Чапля розказує Ігореві пошепки. Він — старий вояк і колишній член УВО — почав самотужки організувати в селі підпільну сітку. Чи не міг би Ігор дати йому якийсь офіційний "зв'язок"?

Ігор відмовляється "з конспіративних оглядів". Чапля йому симпатичний, але ж він незаперечно

"старший" — тридцять років з гаком. А революцію Ігор вважає привілеєм молодих людей. Ну, звичайно, там десь нагорі є й "старші" — колишні старшини, полковники, от, Коновалець, кажуть, має аж сорок літ — але тут, у Лисовичах? Ні, Чапля рішуче застарий. Та й яка може бути революція — в Лисовичах?

ТІ, ЩО В ПАНИ ПІШЛИ

В Лисовичах дівки до міста не йшли, от хіба лиш на служниці до панів та жидів. А звідтіля дівчина поверталася згодом, як мудра — то з посагом, а як дурна, то з бахуром малим. Але до гімназії сільській дівчині йти ніяк "не годилося". "Дівці книжка не плявдує" — казав авторитетно старий Михайло Колюга. "Дівці плявднують горшки, миски, та й рискаль і мотика. Бо в дівки волос довгий, а короткий розум."

Інакше — хлопці. І в Лисовичах були аж три такі, що в гімназії вчилися й у пани пішли, було їх три, а радше — півтретя.

Перший — син найбільшого багача в селі, Василь Грицишин. Ігор пам'ятає його ще з часів війни — який він гарний був тоді — високий, стрункий, у модному "цвікері", в блискучому лейтенантському мундирі й із срібною китицею на шаблі. Бо він був професійний офіцер Цісарської й Королівської армії й війну перебув не в окопах брудних, а в елегантному генеральному штабі. Але скінчилася Австрія і кар'єра молодого Грицишина раптом урвалася. За Україну він воював не в блискучому ад'ютантському мундирі, а як старшина боевий — бої за Львів, відворот за Збруч і тиф і полон... А по війні до дому вернувся й господарем став, на

багатому газдівстві батьковому. Батько ж умер, а інших синів не було.

Кожний раз, як Ігор у лисовицькій церкві стоїть, він дивиться на отого Грицишина крізь "дияконські ворота", як він у першому ряді разом із багачами стоїть. І дивує Ігоря, як той колишній штабовий офіцер чимраз більше переминюється в статечного лисовицького газду. Вже й у біле вдягається — як усі — и чоботи носить юхтові. Одно лиш у нього залишилося з давнього ц.к. ляйтенанта — незмінний "цвікер".

Другий лисовицький виходень із села — зовсім інакший. Насамперед походженням, бо він не багачий син, а син найбіднішої вдови в селі — Василь Латина. А "в люди" вивів його не хто інший, а Дарка Корчинівна, жінка з характером і своєрідним упертим почуттям людського обов'язку. Вона відкрила в маленькому, замурзаному Василеві бистрий розум і амбіцію вчитися й вирішила за всяку ціну післати його в школу. А може з нього виросте другий Іван франко? Зразу вчила сама його, потім гроші посилала з власної невеликої вчительської платні. І Василь пішов у місто, не, як Стефаник, "увесь у білому", а в гарному гімназійному мундирі, із "зрібного" полотна шитому, синьою краскою закрашеному. І вчився — книжки зубами гриз, першим учнем у класі йшов, а вечором — заробляв лекціями в дурніших "панських" синів. Потім і юридичний факультет скінчив, таким самим способом — лекціями. Але ж довгі роки недоїдання й непосильної праці зламали німецький організм Василів і захворів він туберкульозом. Та й дух його також зламався в тому змаганні, ні, не зламався, а викривився, згірк. Коли тепер Василь Латина приїде зрідка до Лисович, то сидить він здебільша не в рідній халупі, а на приходстві, й говорить цинічно й

насмішливо, з підкреслено мужицькою вимовою. Бо в душі Василя дві душі борються — любов і ненависть до рідного, бідного, незмінного села.

А "півтретя"? Ну, цей останній продукт лисовицького змагання до освіти, власне, ніколи не "вийшов у пани". Він був син сільської багачки, яка позавидувала успіху "голодникові" Латині й вирішила післати власного сина також до гімназії — Демко (а "по панськи" Дизьо) Гірняк.

Дизьо був недурний, але не стільки наукою зацікавлений, як амбітний дуже. Зразу мати його влаштувала для сина приватні лекції в "панича" Долька й платила цьому інструкторові не грошима, а харчем добрим, багачким. По всьому селі ходила сміховинка про те, як Дизьо виїв із печі приготований для панича товстий свинячий росіл — "добрий росіл", хвалився Дизьо.

Потім Дizia післали в гімназію, але він там успіху не мав. Може не добре підготував його інструктор "панич", а може хлопцеві просто не хотілося вчитись. І по трьох клясах Дизьо вернувся в село й рішився дякувати. Цілу революцію в селі розчинив, щоб стати на місце "старого" дяка. Але ж о. Корчин уперся й не прийняв півграмотного кандидата. А тоді Дизьо образився на приходство й село й став лідером першої опозиційної партії в історії Лисович — секти "байбельників", партії невеликої, лиш він та жінка та ще тєсть його, "американ", що недавно приїхав у село.

І хто казав, що Лисовичі ніколи не міняються?

ПРИХОДСТВО Й ШКОЛА

У Лисовичах, як і в кожному селі, побіч приходства є ще й друге вогнище сільської інтелігенції — школа.

До того ж тут, де поляків майже зовсім нема, і школа й учителі українські, рідкісне явище в спольонізованому галицькому шкільництві.

А все таки, між приходством і школою нема близького контакту, хоч побіч себе стоять вони, то одно до другого далекі й нерівні. Нерівні навіть у фізичному значенні — приходство біля церкви, високо, на горбі, а школа внизу, на вигоні, над річкою. А психологічно — в Корчинів є почуття власної більшевартости, а до вчителів — співчутливе легковаження. "Така учительна бідна, і воно сі до світа пхає" — говорить милосердно їмость Марія. Дарма, що в школі тепер мають більше грошей, ніж на приходстві, бо там же державна пенсія, а в приходському господарстві — криза.

А зрештою, вони дійсно бідні тепер — оті галицькі вчителі, після "закону Грабського" й після дванадцяти літ польського панування. Давно минулися давні, славні часи, коли вчителі будили свідомість села, закладали читальні, були громадськими провідниками. А нині — вічний страх перед інспектором грізним і загроза, що от-от перенесуть кудись на заслання, "на мазури". Нині кожний учитель власної тіні боїться.

От і в Лисовицькій школі: Вчителя Круп'яка, симпатичного лисавого чоловіка, з трохи штучними, підкреслено "культурними" манерами, перенесли "для добра школи" кудись на Захід, аж у Познанське воевідство. Сім'ю його розбито, бо дружина Круп'яка далі залишилася в Лисовичах, разом із малими дітьми. Але вона на приходство в гості не ходить, вона залякана, запрацьована, чотири класи вчить, хати й діток доглядає та ще й працює в городі шкільному. І в церкві вона, звичайно, не за престолом з Корчинами, а "з людьми" у бабинці стоїть.

Єдиний прямий контакт між приходством і школою тепер — два хлопчики, Круп'яки малі, обидва біляві й гарненькі, старший — балакучий і розумник, а менший — тихий і несміливий. То вони на приходство приходять, усі люблять їх, бо гарні, старший говорить за двох, а менший усе лиш дивиться. "Чого ти нічого не говориш, Адзю?" — питають його Корчини. А Влодзьо, старший, пояснює: "То тільки я вмю говорити і з панами і з хлопами, а Адзю тільки з хлопами говорить, а вас боїться". Ну й як не боятися йому, тому Адзеві? Та ж приходство таке велике і меблі нечувано гарні і дзеркала й лампи, а люди всі такі голосні й говірки і "панські" з вигляду! І Адзю стоїть і дивується й мовчить. Вбоге Лисовицьке приходство здається йому мало не княжим палацом.

Аж ось цього року появилася новий контакт між приходством і школою. В село приїхала нова, молода вчителька, попадянка з містечка далекого, спокійна з вигляду дівчина з гарним обличчям і педантичними манерами. То Корчини, звичайно, запросили її мешкати на приходстві (адже дочка о. каноніка з Р!). І вона тепер перебуває там у положенні упривілейованого "льокатора": в неї окрема кімната є і окрема шафа (подумайте!) і в шафі вся гардероба її рівенько поскладана і їмость Марія на обіді їй усякі смаколики виварює ("Та ж вона гроші платить" — пояснює). Це й викликало в молодих Корчинів зразу — настороження, а згодом справжню антипатію до гості, Миросі-вчительки.

Це не лиш тому, що в неї особливі привілеї є і педантичний порядок і міські делікатні манери. Ще більше насторожило всіх щось інше: Спостережливі Корчинівські дівчата завважили, що Олесь щось занадто уважливо заглядає за новою вчителькою — і

крісло подає і за ручку держить і на прохід веде лиш удвійко, вечером. Ну, Олесь, звичайно, вже не молоденький хлопець, стукнула тридцятка, йому вже й женитися час, а Мирося — гарна пара для нього була б. Але в Корчинів молодих до неї тим ще зроста антипатія, як до інтруза, що, мовляв, хоче пролізти в родину їх, забрати любого брата Олесь, кавалера успішного, а куди їй до нього, куди?

І почалась проти Миросі кампанія сімейна, не одверта, а прихована, приперчена Корчинівським гумором. То при картах їй так приспівують голосно, що вона губить рахунок і хвилюється, то дотепи пускають на адресу її, то хтось розкине сорочечки в Миросиній шафі по цілій шухляді. А Чапля, старий гуморист, раз навіть живого таргана підкинув у шовкову панчішку Миросі — то вже крику було! Гірко приходилось бідолашній дівчині, тим більше, що й Олесь, Корчин солідарний, часто прилучувався до загального "гумору". Єдиний вірний союзник її — їмость Марія (Адже така добра партія!). Та ще й Ігор Пекар, наперекір усім, одверто став по Миросиному боці, бо він — принциповий неконформіст і оборонець покривджених, а може найбільше тому, що Мирося, ота майбутня тітка молода — йому таки досить подобалася.

СПОРТ У МАСИ

Тепер — на початку тридцятих років — Британія все ще панує над світом. Панує — хоч сонце, яке "ніколи не заходило в Імперії", вже таки дещо притьмарилося. А все таки, кожний четвертий мешканець земної кулі є ще британським підданцем.

Джона Гелсворсі поляки возять по варшавському Старому Місті, а Ріса Дейвіса українці — по зруйнованих кооперативах. Галицькі юнаки вдягаються (чи недавно вдягалися ще) в Бейден-Пауелівські скавтові уніформи, а колишні гімназійні товариші Ігореві грають "у Вовка" в англійського бріджа, з "англійськими" холодними обличчями й слова вимовляють поволі, крізь зуби — "по-англійському".

Але найважливіший символ британського світового впливу — спорт. Футбол, що почався в снобських "публічних школах" Англії, а згодом став формою її пролетарського газарду — "пулу" — нині поширився на цілий світ. Аргентина здобула футбольне мистецтво світу — і це ще більше захопило молодих галичан, ніж імпортоване аргентинське танго. А кожна перемога "України" над "Погонею" сприймається як національний тріумф, свого роду спортові Жовті Води. Але до "України" нині Ігор відноситься з погордою за її Лігове членство, а тепер його, Ігоря, революційні провідники кинули нове гасло: "Спорт у маси".

І в Лисовичах появилася спорт. Правда, тут нема спортового грища на сільському вигоні, з регулярною парою воріт, як у якомусь Завадові чи Кобиловолоках (там, кажуть, навіть кооперативи покупували грачам справжні футболівки!). В Лисовичах навіть хлопці не копають босоніж шматяного футболу — як у деяких околишніх селах. Але зате спорт проник — ні, таки бурєю захопив Лисовицьке приходство.

Славця купила в Перемишлі пінг-понгову сітку з ракетами й білими м'ячиками. Олесь добув звідкілясь справжній, шкіряний відбиванковий м'яч. І почалася для молоді Корчинівської генерації нова доба — доба

спорту.

Пінг-понг розложено в Середньому покою на великому столі. Дарма що стіл той не прямокутний, а овальний і краї на нім штудерно повирізувані, а грають усі на нім, завзято, хоч не дуже успішно. Славця вдаряє ракеткою анемічно, несміливо, ледве через сітку переб'є. Марта — романтик — б'є міцно й завзято, але все кудись поза стіл. Ярослав грає поважно, поволі, як личить дорослому професорові. Не важко Ігореві здобути лисовицьке пінг-понгове мистецтво, не важко — а приємно, бо надоїло вже в гімназії бути завжди на сірому кінці. Ігоря славлять, Ігоря вшановують — у пінг-понгу. Навіть дідусь старенький пробує грати з ним, одною рукою на костур спирається, а другою б'є — куди попало, лиш у м'ячик не може трапити. Який, все таки, милий чоловік, той дідусь! Все всміхнений, вже навіть не прикидається ніколи суворим та сердитим. Тепер коло нього все крутиться двоє найменших унуків-близнюків — Тусьо й Люся. Вони й за поли тягнуть старого й на коліна лізуть, а Люся йому в ліжку перед сном "казку розказує" — жибонить про щось у розповіді без слів, драматично підносить і притишує дитячий голосок — як у дійсній казці. А дідусь поважно слухає, він усе розуміє....

Але повернімся від дитячих ігор до спорту лисовицького.

Відбиванка — це зовсім інакша справа, ніж пінг-понг, тут місце не для індивідуальних "зірок", а для колективної, "тімової" гри. Сітки в Лисовичах, що правда, нема, а грають тільки через мотузок, міцно натягнений між двома грушами, в саду "За хатою", там, де трохи більше вільного простору. Грають дві трійки — але як грають! Ярослав поволі повертається, ввесь спочений, у Славці "пальці гумові", о. Левич, хоч

міцний як відземок, але ще дуже "сирий". Ігор на розі стоїть, грізно хмуриться, пускає "олімпійські" серви. Ні, він таки й у відбиванці першун — як нема вуйка Олеса. Бо той, хоч "старий" (майже тридцятка!), а Ігоря б'є, навіть "стинати" вміє.

А зрештою лисовичани грають здебільша навесело, сміються, кричать, "шахрують". Шахрувати ж не важко, коли краї площі позначені лиш галузками, а галузки легко недобачити, а то й відсунути ногою, нібито нехотячи.

Одна біда в Лисовичах — нема річки купатися. Потічок — "жабі по коліна", а в саджавці аж густо від зелених "гусячок". І як тут вигріватися на сонці без води, а вигріватися ж треба, бо кожний справжній спортсмен мусить бути обов'язково засмалений "на чорно".

І от Ігор знайшов розв'язку — велику бляшану ванну, що стоїть під ринвою повна дощової води, заготованої для найближчої традиційної родинної купелі. І тепер він розкошує. Лежить на горбі біля каштана, в бавовняних плавцях, на бабусиному покривалі, на сонці гріється, а як розпечеться дуже, то — шість у холодну ванну, разом із головою лізе, нуркує. Правда, малий Ромцьо, намовлений недоброю своячкою Зонею, почав був кидати в Ігоря грудками землі під час його "соняшної купелі", але Ігор зловив його й здорово набив, шануй, мовляв, старшого кузена!

А потім Ігор, увесь засмалений, з приємністю оглядає себе в великому дзеркалі в сальоні, простягає широкі молоді рамена, видмухує вперед груди — який дійсно атлетичний молодий чоловік у дзеркалі стоїть, засмаглий такий... Пригадується поезія з "Молодого Життя":

"Моє бронзове тіло
На золотім піску"....

Ну, правда, на "бронзовому тілі" Ігоровому мускули ще трохи нерозвинені й голова по-Корчинівськи велика. Але Ігор старається цього не завважувати — нащо псувати настрої щасливого, соняшного, літнього дня?...

ЗМІНИ ЦЕРКОВНІ Й ЗМІНИ ЦВИНТАРНІ

А в неділю в церкві Ігорові зовсім сумно робиться. І церква не така гарна здається як колись, після гімназійного, Святоюрського, собору. І дідусь Корчин ледве держиться, бідний, біля престола, важко повертається, підтримується рукою. І голос його вже не той, що колись, зовсім старий, надірваний голос, аж дивно подумати, що колись він міцним баритоном співав у давньому богословському хорі.

І паламаря Олекси нема вже. Загинув Олекса минулої зими, як післали його до міста по панотцеву катехитську пенсію. Зима була люта, морозна й глибокі сніги, а Олекса старий вже був, змучився й відпочивати сів під хрестом придорожнім, та вже й не встав ніколи — замерз на кість. Молоді Корчини, люди практичні, не дуже й схвилювалися цією подією, тим більше, що гроші при мертвому знайшлися всі, але о. Корчин дуже важко пережив смерть Олексину, кажуть, тоді за короткий час геть постарівся. І нового паламаря йменував, але цей уже не такий, як Олекса — а сердитий якийсь, нахмурений. Лиш згодом Ігор довідався, що новий паламар зовсім не лихий, а сумний тільки. Він — сільський злидар і деякі багачі

зразу збунтувалися — де ж таки — призначати паламарем такого "голодника" на чвертці поля! Але о. Корчин таки на своїм поставив.

А по противному боці престола, в "паламарській" сакристії вже не видно деяких знайомих облич, довгих кучерів, білих полотнянок. Нові "старші браття" вже не такі — в чорні блюзи вбираються й волосся стрижуть.

Ігор іде знайомими дорогами на старий цвинтар. Зразу сад — "За шпихліром", яблуні старі, галузі обломані, де вже той "Трон" і "Поверх" його? Далі ще старший "Панський сад" і чудова стежечка поміж двома стінами високої, жовтої, хвилястої пшениці, що з неї чоловіка ледве видно — "як тирса степова" — думає Ігор. А від ланів такий милий запах медяний, а в пшениці квітки, мов зірки порозкидані — сині волошки, маки червоні й рожеві кукілі. Ігор знає, що в модерному господарстві пшениця повинна бути геть чиста від усякого бур'яну, але йому важко не любити отих волошок, пригадується, як він, малюком іще по полі лазив і волошки рвав і мамі ніс тріюмфально в малому кулачку.

Цвинтар, здавалося б, той самий, що колись, незмінений. Ті самі могили Бурського й Біловуса й вуйків Івана й Ігоря. Лиш кущі геть повиростали, закрили пам'ятники, тільки найвищі хрести видні здалеку. Та й нові могилки з'явилися, отих самих "старших братів", давніх приятелів Ігоревих. На цвинтарі вже більше й місця нема, бо в Лисовичах — не те, що в місті, де старі гроби перекопують, тут могила вважається власністю померлого, як за життя — газдівство.

Треба нового місця на цвинтар шукати для мираючих старих Лисович.

У МІСТЕЧКУ — БАЛЬ

...В містечку готуються "Великі Вечерниці". Не такі вечерниці, як у Ніщинського, чи як Ігор знає з подільського села — де дівчата прядуть кужелі, а хлопці приходять, баляндраси плетуть і виспівують пісень. Ні, в містечку буде інтелігентська танцювальна забава, завершення вакаційного "сезону", словом справжній провінційний баль, хоч під "народньою" й скромною назвою.

І в усіх приходствах трьох сусідніх деканатів молоді попадаючи шийуть, чи перешивають довгі — сині, рожеві чи жовті — сукні, хвилюються, мріють-мріють про князенка з казки, про вродливого студента львівського, який пізнає їх на тому балю, в танок пірве, закохається, може навіть і освідчиться... А студенти в містечку й по селах завзято відчищують бензиною, відпрасовують "майже добрі", лиш на рукавах протерті, чорні сюртуки, готуються до майбутнім мужніх атак і любовних здобутків.

І лисовицьке приходство хвилюється й готується. Тут, правда, ніхто не чекає вже на князенка з казки, бо Зоня ще замала, Славця заручена, Марта одружена, але ж, усе таки, все молоде жіноцтво аж рветься їхати на вечерниці — там така чудова, ясно освітлена, заля, підлога гладка, воскована, й музика гратиме найновіші, захопливі танґа. А танґа ці — створені варшавськими жидами на аргентінський лад, із словами незугарно перекладеними на українську мову, здаються молодим Корчинівним найкращою музичною симфонією. (Зрештою, симфонічної оркестри ніхто з них не слухав, а якби й почув був хто, то сказав би певне, що він "не розуміє Бетґовена".)

І вся молода генерація приходська хвилюється, готується й приспівує:

"Хай скрипка грає цілу ніч"....,

— бо це найновіше танго.

Ігор також дуже хотів би поїхати на оті славні вечерниці, але ж горенько! — він зовсім не вмів танцювати. Він, хоч у революції страх відважний, та з дівчатами несміливий зовсім, а до того ще, від коли він підріс і змужнів — усе якась жалоба була, то за Листопад, то за Пацифікацію, то за поляглих боеків. І Ігор не танцював, жалоби притримувався, а як часом і прийшов на забаву, то сидів у кутку, дивився понуро й казав, коли якась красуня тягнула його до танцю:

"Ні, не можу — в мене є національна жалоба!"

Але ж тепер йому вже дев'ятнадцять літ і хочеться бути дорослим кавалером і танцювати в містечку з дівчатами, а не сидіти в кутку.

Добрі тіточки — Марта й Славця — намагаються якось допомогти Ігореві в його горю — дають йому лекції танку. Він зразу виривається, потім починає незграбно сунути ногами по негладкій приходській підлозі, у такт до пісні тітчиної, а потім — нічого, призвичаюється. Ну, це врешті не багато тяжче, ніж марш під окрестру сокільську чи пластовий впоряд — лиш незручно, що партнерка попід ноги крутиться. Але нічого — потрапимо!

І їдуть на вечерниці великою фірою, та й Ігор їде, по-геройськи тримається, жартує, хоч страшно трохи. Містечко. Народній Дім, великий такий, із вежею шпичастою, стоїть посередині містечка мов "на злість" усім полякам. І заля — вся осяяна електричними лампами, бо містечко врешті таки діждалося модерного винаходу — електрики. І безліч чудово вдягнених, у кольорових сукнях, молодих дівчат. І ліс

Йому танцюється зовсім легко з тою білявкою....

молодих чоловіків, ровесників Ігорових, чи старших, нахабних таких, відважних, весело говорять з дівчатами, заглядають в очі їм, за ручки тиснуть — ні, Ігор ніяк не потрапить дорівняти їм!

На сцені — оркестра, жидівські скрипалі, українські фортепіян і контрабас. Аранжер — не хто інший, а вуйко Олесь Корчин, дає знак, і зала закутилася десятками пар у першому вальсі.

Ігор танцює також — не вальса, а перше танго, звичайно — з Мартою. Він з нею "зтанцьований", лиш трохи сердить його, що не він Марту, а вона його "провадить" по залі, от, звичайно, як тітка. Потім із Славцею — якомсь зручніше танцюється, Славця ж — ровесниця, й хоч до спорту нездібна, то в танці мов лебідка пливе — легко й зграбно.

А потім — стоїть Ігор, підпирає плечима стіну, "петрушкує". Стільки гарних дівчат — а відваги нема приступити до них, а як наважиться Ігор, то вже скорше схопить їх якийсь нахаба з прилизаною чуприною. Ігор стоїть і обурюється на жінок — які вони, все таки, дивні, як покірно туляться до якогось прилизованого півголовка, а його — Ігоря — з високим, "інтелектуальним" чолом і з революційним минулим — не завважають. І він потішає себе цинічними афоризмами з Шопенгауера.

Аж ось — okazія. Ота гарненька, круглолиця білявка в блакитній сукні хвилю сидить, не танцюючи. Ігор підходить, незграбно кланяється, до танцю просить... Перші кроки фокстрота страх тяжкі йому, ноги мов олив'яні, а потім завважає, що йому танцюється зовсім легко з цією білявкою, що не вона його, а він її веде й вона так довірливо спирається на його рамія й так послушно виконує всі хитрі фоксові кроки й закути. Ігор несподівано почувується

блискучим і успішним кавалером. І куди подівся його Шопенгауерівський цинізм і революційна понурість...

Він тихо шепче компліменти в маленьке, рожеве вушко, а дівчина аж ніяк не гнівається, а рум'яніє й всміхається так чарівно. Ігор розказує про себе — і вона зацікавлено слухає. А сама вона — попадянка з недалекого містечка, перемиська гімназистка — як цікаво!

Ігор щасливий. Лиш коли музика починає грати вальса, йому дуже сумно робиться, бо вальса він таки не навчився й мусить дивитись тепер, як його "блакитний янгол" крутиться в обіймах якогось антипатичного брюнета. А потім вони знову разом.

Ніч пролітає стрілою. Вже й ранок сіріє й "біла коломийка" приходить на закінчення. Олесь Корчин, із великою аранжерською шарфою танцює коломийку в першій парі. Він — ветеран десятків вечерниць, колись ще вмів лянсієра водити — але ж нині лянсієра вже ніхто не танцює. А коломийку танцює він добре, із запалом, зручно витинає "щупака", аж усі плещуть йому, а він далі танцює, оком не моргнувши, йому не першина.

Ігор збоку стоїть, на коломийку дивиться, але йому зовсім не прикро, бо й білявочка його не вміє танцювати коломийки. "Ех, яка нездала ця теперішня молода генерація" — нарікає Олесь Корчин — "коломийки не танцюють, подумайте!"

Корчини їдуть додому рано-досвіта. Ігор сидить, поглядає на рожеві хмарки на сході, всміхається. Чи він закоханий? Може й так, але він напевне не напише до білявої танцюристки листа любовного, ані ніколи не відвідає її — не відважиться. Він ні разу навіть не поцілував її. Але все таки, він щасливий і гордий такий з цього першого вечерничного успіху, ніби він не

тільки жінку здобув перший раз, але й раптом батьком став. Всі тітки й вуйки сміються з нього, а він навіть не відгризається. Сидить, усміхається до рожевих хмар — "як дурний", говорить Славця з погородю.

В ЧИТАЛЬНІ

...Вечором Чапля з Мартою ведуть Ігоря до лисовицької читальні "Просвіти", де він читатиме доповідь про Хмельниччину. Ігор хвилюється — історія, це був колись його улюблений предмет у школі, але чи слухатимуть його, молодого ще, лисовицькі читальняни, чи зацікавляться вони такою абстрактною темою — історією України? Та ж він колись, гімназистом ще, пробував говорити з ними хоч на якінебудь абстрактні теми — і вони тоді лиш дивилися байдуже, мов не розуміючи, мовляв — "говори до гори!".

"Нічого" — каже Чапля, я мабуть краще від вас знаю наших селян, і вони зовсім не такі, як вам видається. Вони лиш недовірливі й прикидаються дурнями — з чужим. А зацікавлення їх — по-слов'янськи універсальні. Читайте їм доповідь про крашу культуру проса — ніхто не прийде, не поцікавиться. А читайте про Абесінію — повна зала людей буде, кожне слово ваше їстимуть."

Може дійсно Чапля краще знає? Він же сам народився й виріс у Дев'ятичах, і в кооперації працював довгі роки. А Ігоря ж контакти із селом були, все таки, досить спорадичні: Лисовицьке приходство, подільські свояки-багачі, зв'язкові з організаційної "сітки" — "Струнко!" — "Друже провідник!" — "Звіт" — "Наказ"...

Ідуть до читальні теплим, липневим вечором, стежкую через сад "Коло церкви", вниз узбіччям, попри школу, на вигін. Будинок читальні старий-давий, має вже многогранну історію. Збудували його ще за холерної пошести в 1849 році — тут лежали ізольовані хворі й померлі від зарази. А потім тут був громадський магазин збіжжя, зложений о. Корчином, щось як у біблійнім Єгипті з його "товстими" й "худими коровами" Йосиповими. Потім було "Братство Тверезости", також засноване о. Корчином, а далі читальня й кооператива, тільки ж читальня після Світової війни була завмерла на кілька літ, а тепер відновлена. А кооператива й далі тут, у бічній невеликій кімнаті тулиться.

У великій кімнаті будинку, де колись, як читальні не було, малий Ігор прибігав послухати "троїстих музик", нині людей повно. ("Тепер у нас люди не п'ють" — шепче Чапля — "то зате до читальні ходять".) Здебільша зібралися молоді господарі й парубки — колишні пастуші товариші Ігореві, геть вирослі, що й пізнати важко. І дівчат громадка біля дверей тиснеться, стоїть, бо ж у Лисовичах чоловіків вшановують, а жінки позаду тримаються. Всі врочисто чекають на щось — на гостя з далекого міста, на доповідь про Хмельниччину.

Говорить голова читальні, Іван Щупак, представляє читальнянам доповідача, але ж це тільки така ввічлива форма, бо всі знають не від нині "єгомостевого внука", малого хлопця, що колись біля сакристії з Корчинами стояв, набожно молився — "Таке мале, а вже так молиться!".

І Ігор знає чимало з них: Василя Грищишина з його нерозлучним "цвікером" на носі. І Петра Мудрецького, гарного, чорнявого весельчака, що такі дотепні

анекдоти розкажує про село, як от про тих двох старих дядьків, що їм хтось аж у 1925 році "доповів" про смерть покійного Франца Йосифа, і як вони пів ночі переплакали за "стареньким"... І Миханя Шевцьового, високого, синьоокого бльондина, який все лиш своїми кіньми чваниться, як вони скоро біжать, як баско по містечку їдуть — "весь сі нарід дивував!". І тих і інших знає Ігор, хоч йому здавалося, що він не знає села.

Ігор говорить про Хмельниччину, зразу несміливо, зацокуючись, потім захоплюється, говорить плавно, з чуттям. І бачить, як уся аудиторія сільська "так і їсть" його розповідь про рідну історію, про славне минуле козацьке, як слухачі широко всміхаються, слухаючи про Корсунь і Жовті Води, як сумніють від розповіді про Берестечко.

Ігореві приємно й радісно — ні, Лисовичі, це не лиш "дошками забите", безнадійно вбоге галицьке село, резерват традиційного минулого — вони — частка нового, великого народнього зриву до волі, вони не чужі йому, вони частка його України.

IV. ОСІНЬ

...“Шелестить
Пожовкле листя, гаснуть очі”...
Тарас Шевченко

ОСТАННІ ВІДВІДИНИ

При кінці жовтня 1942 року тридцятирічний Ігор Пекар їде до Лисович, щоб ще раз перед смертю побачити дідуся Корчина. Їде довго й скомпліковано, куди довше, ніж колись гімназистом чи студентом їздив — і не так приємно. Зразу — Союзовим вантажним автoм, советської продукції, з німецьким деревно-газовим пальником і з полатаними польськими гумовими опонами. Щогодини чи дві чути постріл як із пістолі й шофер стає, клене й латає ще раз опону. Щопару годин німецькі “шупос” спиняють автo, перевіряють документи й клунки, добродушно лаються.

Далі — львівський двірець, розвалений, обкурений, з товпою народа мандрівного, навантаженого наплечниками й клунками, з ордами підростків-торгівців, що продають “пляцкарти” з-під поли. Потім — потяг із щасливо добутою пляцкартою, у вагоні набитому клунками, мужиками, спекулянтами. І залізнична станція в містечку, брудна й заболочена, хоч якимсь чудом не спалена ще.

“Чи є фіра з Лисович?” — кричить Ігор, і до нього підходить знайома постать — колишній голова читальні лисовицької, Іван Щупак.

es

Іван Щупак поглядає на Ігоря з-під ока...

"Як там у Лисовичах?" — питає Ігор.

"А нічого, все добре, лиш отець нездужають."

"А дорога яка, дуже погана?"

"Та звичайно, восени, болото по самі осі. І — 'гостинець' дуже розбитий танками, то поїдемо 'від хреста' на Волостичі, туди дорога краща трохи."

Ігор вмощується на задньому "сидженні" воза, околоті пшеничному, прикритому рядниною. Віз солідний, господарський, коні добрі, бо Щупак, хоч не багатий, а все таки господар статечний, "середняк". "Найкращий елемент для підпільної роботи" — думає Ігор, за старою звичкою.

Він із "Першої еміграції", з Кракова, від Холмщини цілу Україну пройшов у 1941-ому році, над весну з Курська вернувся в Галичину й досі дивується, які тут сталися зміни за час його відсутности, короткий час, як цілий край — і місто й село — став немов одним революційним табором, як поширилося підпілля, що так недавно було ще тільки доменою горстки молодиків, Ігорових ровесників.

От і погонич його — Іван Щупак. Сидить собі, батогом легенько хльоскає, розкажує:

..."А в Мокронові на весну в сорок першому НКВДисти оточили трьох підпільників у хаті. Кричали: 'Сдавайся, живім вазьмом! А ті відстрілювалися, силу большевиків набили. А як над ними підпалили стріху, то розірвалися гранатою.'

"Ну", думає Ігор, "молодці — мокронівські 'букали'." А потім йому трохи соромно стає. От, коли він безпечно в Кракові сидів, політику УЦК-івську робив, то в Мокронові підпільники на смерть наражалися й гинули по-геройськи...

Іван Щупак поглядає на Ігоря з-під ока, щось ніби вагається, але врешті набирає довір'я, говорить:

"І в нас у Лисовичах підпілля було також. Тільки в нас добра конспірація була, ніхто не засипався."

"Он воно як" — міркує Ігор — "виходить, що й у Лисовичах можна робити революцію. Не пропали підпільні початки Чапліні — а я тоді й не вірив."

Та раптом йому в розповіді Щупака щось видається дуже дивним. Що воно таке? І зразу ж догадується: Та ж Щупак говорить зовсім правильною українською літературною мовою, ані сліду діалекту, ніяких там "сі" і "бив". І де й коли він навчився тієї літературної мови — від східних українців у час окупації, чи з книжок у читальні?

Їдуть далі — поля осінні, сумні, горби Волостичівські вкутані мрякою. І через Волостичі їдуть, село сумне, як звичайно восени, з дерев листя падає разом із дрібним дощем. А хати жидівські при дорозі, де колись малі жиденята махали руками Ігорчикові-гімназистові, тепер порожні стоять.

"Жидів до гетто забрали, до містечка" — каже Щупак. Та ще додає: "А ті ж жиди нікому не шкодили, так жили, як і ми."

Їдуть далі крізь мряку й сльоту, вже й хутір минули "Мазура", вже й Кут і церква дерев'яна під бляхою, така, як завжди була, лиш дерево ще більше почорніло. Далі приходство, а воно таки геть змінилося, ні одного цілого паркана, старі яблуні поломані, стежки протоптали парафіяни крізь усі сади, не зі злоби, а тому, що господаря нема. Клуня світиться голими ребрами перекладин, навіть живопліт порубаний — на ріщя. І приходський будинок, обдряпаний, немазаний, як колись стара корчма Беркова, гонта місцями геть обвалилася. Приїхали!

ДІДУСЬ ПРОСИТЬ СМЕРТИ

У сіні Ігор зайшов — дивно якось. У приходстві, де колись із усіх боків лунали голоси людські, сварка бабусина, спів старого Колюги, пискливі дівочі голоси, дитячий сміх — тепер тихо, мов у гробі.

Бабуся в кухні на Ігоря чекає, у "великій" кухні, а сама вона маленька така стала, худа зовсім. Сидить, як колись було, на дерев'яному кріслі, з ногами на стільчику, встати не може — від слабости, чи то від зворушення. Ігор схиляється низько, і як за давнього часу, бабця цілує його в чоло, а він у руку стару, худеньку, зів'ялу.

Крім неї в кухні — лиш стара Грушиха, що то до неї колись їмость Марія приговорювала: "Маринцуненько, я без вас жити не можу". І досі вірною лишилася своїй їмості. Є й дівчина одна, каже бабуся, але десь заверушилась, мабуть до корови пішла — бо залишилася на все приходство одна-єдина корівка.

Дідусь у "сип'яльні" лежить, спараліжований. Тіло його мале здається під старою ковдрою, тіло боляче все, вкрите струпами від довгого лежання. Два рази денно приходять добрий мужик, обертає старе єгомостеве тіло, але воно все таки відлежується й дуже болить. Обличчя болісне, нема вже на ньому усмішки давньої й очі мутні, ледве бачать, на силу розпізнають Ігоря.

"Дідусю," — каже Ігор — "чи дуже болить вас?"

"Ех" — каже дідусь — "молеста сенектус" — і щось наче тінь колишньої усмішки промайнула по зарослому обличчі.

Ігор довго біля ліжка сидить, читає "Краківські Вісті" дідусеві, бо сам він нічого читати не може, навіть

у "передвоєнних" окулярах. Дідусь мовчки слухає, все розуміє прочитане, але коментарів не дає. Він ніби вже "не од міра сего". А потім молиться й закінчує молитву дивно, кілька разів повторюючи: "Господи, дай мені швидше вмерти!"

"Дідусю, а чи ви пригадуєте собі, як ви мені колись співали "Круг містечка Берестечка", а я плакав?"

"Ні, дитино, не пригадую собі такої пісні."

Ігор тихенько наспівує дідові, а той:

"Ні, не пригадую, а гарна пісня..."

Шкода Ігореві дідуся, дуже шкода. А куди ж поділися всі молоді Корчини? На Першу еміграцію поїхали, та вже й не вернулися до Лисович, хіба лиш на короткі відвідини. Тепер нема вже Польщі з її інтелігентським безробіттям, всі молоді гарні посади подіставали, хоч і платять їм знеціненою, генерал-губернаторською валютою та й до Лисович їх не тягне так, як колись.

Один лиш лишився на приходстві син — "панич" Долько, але з нього ні потіхи, ні користи, сидить у кутку з давно нестриженою, прошитою сріблом чуприною та так сумно дивиться, мов зацьковане звіря. Вже й у церкві не співає, опустився геть.

Правда, є в дідуся новий "сотрудник", о. Ольхівський, молодий, запальний, низенький такий. Це він звичайно читає старому газети й голить і помагає передавати його — добрий сотрудник, о. Ольхівський.

MORITURI

Змінилось приходство Лисовицьке — і змінилися всі давні прятелі Ігореві з дитячих літ, хоч на вигляд вони ніби все однакові.

От — Марина Грушиха, все така, як була, мала й суха як скіпка і вся поморщена. Але не така вона вертка тепер, як була колись — перша помічниця приходська, у руках якої "робота горіла". Тепер вона рухається повільно, постогнуючи, а на обличчі — сумна.

"Як там ваша Рузя, Грушихо?" — питається Ігор, а Грушиха відказує: "Нема, паничу, нашої Рузі, померла Рузя три роки тому". Ігореві прикро, йому нагадується ота Рузя Грушишина, негарне, низеньке, чорняве дівча, таке ж худе як мати, але не було в неї ні сили ні роботи матеріної, заморена виросла на "халупничім" газдівстві. І померла молода, не даром Грушиха сумна така, за одиначкою стужилася.

І Дранчиха на приходство прийшла, наче не змінена, але вже не балакуча така, як колись, про чортовиння всяке не розказує. Бо й чоловік її, славний погромник відьом і чортів, уже десять років покійник. А діти розійшлися, хто-куди, одні заміж пішли, другі до міста у фабрику, осталася Дранчиха сама, нема кому й розказувати.

"А як там Михайло Колюга, Дранчихо?" — питає Ігор, нагадавши старого приятеля.

"Колюга вже дуже слабий, мусит гмирати буде", каже сумно Дранчиха.

Ігор до Колюги в хату пішов, у хаті син із невісткою й дітьми, хата темна й душна а Колюги старого не видно. "Вони в стодолі на току лежат" — каже ніяково син. "В хаті тісно, а від них, вибачейте, дуже сопух іде".

...У стодолі, на солоні змервлений, старим кожухом накритий, Михайло Колюга лежить, колишній бравий вояк і "пуцер" австрійської цісарської армії. Та Ігор ледве пізнав його, такий він чорний і худий, і дихає важко і кашляє.

"Як мається, пане Колюга?" питає Ігор, силкуючись на усмішку.

"Та який я, паниченьку, пан? Видите, як я лежу, як пес, чес юж гмирати мені " — каже Колюга.

Ігореві живо нагадується, як отой самий безсилий старець колись на колінах підкидував його, приспівуючи "болгарської":

"Я собі дзевіца, дзевіца,
Продала Красулю, Сивулю,
Купіла си чапец"...

"Чи вам страшно вмирати, Колюго?" — вирвалося питання Ігореві.

"Та чо', паничу, таже там мені ліпше буде, а тут на землі я ціле жите тівко робив і терпів" — каже філософічно Колюга.

А на прощання Колюга прослезився і просив дати "п'єтку на дзиґари". Більше взяти не хотів, хоч за ту генерально-губернаторську "п'єтку" йому мабуть не пощастить купити багато цигарок.

...Страшна мужицька смерть. Та це здається лиш так у фізичному аспекті. А морально — хіба не легше вмирати Михайлові Колюзі на в'язці соломи, на току, мріючи про "ліпше життя" на тому світі, аніж якомуньбудь багачеві освіченому, що не вірить у ніщо й лякається близького небуття?

ФІЛОСОФІЧНИЙ ПРОХІД

Кілька днів не було дощу й сонце присвічує, осіннє, літепле, стежки протряхли — й Ігор вибирається на прохід, останній Лисовицький прохід його — тай сотрудника намовив іти також, бо й йому надокучило сидіти в хаті.

Ідуть на Бручевицю, там стежки сухіші, бо згористо. Осінь, хоч пізня, а гарна тепер, "бабине літо" прийшло, нитки павутиння вітер несе кудись, по горах розноситься дим із картоплинних вогнів. Ніколи так дивно якомось, далеко-звучно не лунають пісні пастухів, як у погідні осінні дні.

"Мамуню, мамуню,
Спечіт ми папуню,
Пожену Калину
На панську долину"....

Ідуть. Отець Ольхівський розказує про часи советської окупації:

"І на приходство прийшли, мабуть хотіли взяти закладника за підпільників у селі. Але мене якраз дома не було, а отця Корчина побачили, жахнулися, зовсім не зачіпали його, тільки кажуть — 'Он бальной, бальной...' — і геть пішли."

"От, ви — богослов, отче" — каже Ігор — то як ви думаєте, чому мій дідусь страждає так перед смертю, він же все життя добрий був, нікого не скривдив?"

В о. Ольхівського готова катехична відповідь:

"Може тому він терпить тепер, що добрий був, Господь узяти до себе хоче добру душу, без усяких покут і чистилищ. Хіба ви не чули пословиці: 'Кого Бог любить, того досвідчає'?"

Ігоря не вдоволяє це, на його думку дешево, пояснення. Легко говорити йому, Ольхівському, бо це ж не його дідусь, і він ніколи не бачив о. Корчина, як він із доброю усмішкою бавив малих внучат чи намагався грати в пінг-понг — ще тільки одинадцять років тому. Ігор не хоче бачити дідуся мучеником, таж він не святий якийсь, а звичайний, хоч добрий, чоловік.

"Священик" — відказує о. Ольхівський знов же, мов завчену теологічну лекцію, — більше ніж святий. Бо він

у тайні Євхаристії заступає самого Христа”...

“Ну, дійсно” — обурюється Ігор — “Я знав священників зовсім не святих.” І подає приклади того й другого грішного панотця, здебільша целебсів, як і його співрозмовник.

“Священик — чи навіть папа — може бути, як людина, слабкий і грішний. Але ж священна дія його не людьми, а Богом дана й вона — понад людськими осудами й слабостями.”

Далі розмова сходить на загальнішу тему — проблеми світогляду молодого покоління. Молодий духовник — без злоти, але з лагідною впертістю, критикує те, що йому не подобається в модерному націоналізмі — аморальність, ненависть, “боротьбу для боротьби”. І на диво — Ігор погоджується. Його самого, як і багатьох його сучасників, здавна мучив конфлікт поміж їх глибоко закоріненим християнським світоглядом і вимогами “модерного”, від чужих позиченого, волюнтаризму. І врешті перемогла таки в них християнська традиція й віра, особливо ж, коли вони на практиці побачили фашизм:

“Vicisti, Galilee!”

...Виходять на вершок гори-Бручевиці. Тут гарно так! Білий березовий гай, із рештками пожовклого листя, аж світиться в осінньому сонці. Ігореві пригадується, як колись він ходив сюди на прохід із Славцею й Василем Соплинцем. А Соплинець такий тоді закоханий був і співав модний тоді сентиментальний романс про красуню жорстоку, “дочку старого дядя”:

“Шаліли хлопці, а вона сміялась,
Вона не знала, що то крови жар”...

Співав Соплинець дрижачим тенорком, а думав, певне, про свою шіснадцятилітню кралю. Гей, як давно

це було, вісімнадцять років тому, уже й Марта має дітей величеньких і Соплинець, кажуть, одружився. І де поділося те їх колишнє кохання? І що залишилося з тодішнього веселого приходського товариства — лиш дідусь із бабцею, тай їм уже недовге життя.

Сумно стає — дарма що навколо лагідно сонечко сяє й летять нитки павутиння й березовий лист на вітрі дріжить — в останній день лисовицького бабиного літа.

ПЕРШИЙ ЛИСТОПАД

На першого листопада в церкві отець Ольхівський править врочисту Богослужбу — перший раз в історії Лисович. Людей найшло — як на Великдень, повна церква й на подвір'ї товпляться.

Після Богослужби обступили з усіх боків Ігоря, розпитують: "Як там на фронті, а як у Києві було? Чи здобудуть німці Кавказ і Сталінград — а чи виграють війну вони?" На німців нарікають усі страх — і чого вони прилучили їх назад до Польщі, хай і генерал-губернаторської? А які контингенти здирають! Де ж видано, щоб із такого бідного села аж двадцяти вагонів вимагати? І млини всі конфісковані, лиш ячмінь молоти можна. На щастя, в селі жорна є, то можна часом і білого "осуха" покушати.

Нарікають, але бояться, все таки:

"Вже краще, хай цей чорт лишиться, він не такий страшний, як той другий, червоний. Чи не програють німці над Волгою?"

Ні, каже Ігор, не знає він. Але в самого його і страх і смуток, він не бачить щасливого виходу з цієї війни — і так і сьак.

Він не хоче розчаровувати отих милих лисовичан. Але бачить, що вони й самі скептично дивляться на дальший перебіг війни. Ні, їх не здурять ані німецькі, ані свої ж таки пропагандисти з їх балачками про "німецьку перемогу на всіх фронтах".

І майже всі розмовці Ігореві, особливо ж люди молоді, говорять до нього, так само як Іван Шупак, не діалектом, а літературною мовою.

Ігор бачить, що на очах його міняється епоха. Вмирає старе приходство. І відходить безповоротно в минуле — давнє, традиційне, незмінне село, а на його місце родиться щось нове — може краще?

Тільки журиться Ігор: Чи зможе оте нове — закріпитися серед усесвітньої бурі? Чи потрапить те змінене, культурніше, свідоміше село, без давньої інертної мужицької впертости, поставити спротив наступові чужого, безтрадиційного, ворожого світу?

V. ЕПІЛОГ

"Не той тепер Миргород,
Хорол-річка не та"....

Павло Тичина

Помер о. Михайло Корчин незабаром після відвідин Ігоревих, на щастя не дочекався вже другого "визволення" Галичини. Поховали його на новім цвинтарі, на горі Копані, там де колись московські окопи були, і звідки вид далекий простягається на село й на лисовицькі поля. А на гробі поставили височений дубовий хрест, і досі ще ніхто не зрубав його, ані комсомольці сільські, ані ті люди, що, кажуть, топили зимою в печі старими хрестами цвинтарними, бо дров ні звідки дістати було.

І їмость Марія померла незадовго, вже під советською владою. Жила на селі вона в біді великій (хто тоді не бідував!), а смерть мала гарну й легку, до останньої хвилини все тішилася:

"Я вже до мого Михася йду, я вже знов побачу його, може ще нині!"

Похоронили їмость біля того самого високого хреста. Тільки напису на хресті нема ніякого, але люди знають.

А молоді Корчини розсипалися по широкому світі. Єдина сестра, що дома лишилася — Надя — загинула на Сибірі. А всі решта за океаном живуть, благоденствують. Молодші з них уже привикли, американізувалися, а старші ніяк не можуть забути рідного села, все ще розказують старі приходські

фолкльорні історії, про слова й учинки колишніх, нині вже постарілих, дітей. І повторюють анекдоти з лисовицького сільського побуту, хоч ніхто вже їх слухати не хоче.

Отець Ольхівський відмовився "підписати православ'я" і поринув у катакомби. Тепер у Львові сидить, щурів ловить, на казенний кошт жиє. А о. Левича — невідомо чого — вбили польські партизани, не вбили, замучили, хоч він ні їм, ні нікому іншому, нічого злого не вчинив у житті.

Івана Щупака вивезли на каторгу, на Сибір, так і не вернувся звідтіля. А до Петра Мудрецького стріляли підпільники вночі, бо "силуваним" головою колгоспу був, багач, тож боявся відмовитися. То його не вбили, а сина малого, що з батьком на лежанці спав, на смерть застрілили.

Василь Грицишин усе господарство віддав на колгосп, а сам у містечко пішов, працювати в Райспоживспілці — ще раз "запанів" під робітничеселянською владою. Василь Латина у Львові від туберкульози помер, ще за німців. А Дизьо Гірняк під советами кар'єру зробив, пропагандистом став, проповідує не біблію тепер, а історичний матеріалізм, а Маркса й Дарвіна знає так, що Господи!

В старому фільварку колгосп тепер, машини на дощі ржавіють. Церкву закрили в 1969 році. А в приходському будинку сільрада примістила була школу, але тепер його зовсім валитимуть, бо старий і дряхлий і хлопчиська понищили.

Отак кінчається епопея Корчинів.

Хтось казав, що людська сім'я — як дерево, зразу росте, розгалужується, міцніє, потім починає сохнути, завмирати й врешті гине, а тільки зелені паростки далі вгору ростуть. "У природі й у людській долі — той

самий ритм" — каже американський автор Філіп Рав.

Отак і сім'я Корчинів. Біда тільки, що паростки її геть "розвіялись із вітром" і рости їм довелося на чужій, твердій, неврожайній землі.

180019

- 500